

Kan underåriga ingå rättsligt bindande kreditavtal?

Magisteruppsats

Affärsjuridiska programmet med Europainriktning

Linköpings universitet, vårterminen 2007

Karin Dahlgren

Engelsk titel: Are Individuals Being under Aged Competent to Enter into a Contract Based on Credit having Legal Effect?

UPPSATSSAMMANSTÄLLNING

Kan underåriga ingå rättsligt bindande kreditavtal?

Magisteruppsats

Affärsjuridiska programmet med Europainriktning, termin 9

Linköpings universitet, VT 2007

Karin Dahlgren

SAMMANDRAG:

Problemformulering: Kan underåriga ingå rättsligt bindande kreditavtal?

Syfte: Med denna uppsats avser jag att *undersöka* och *diskutera* huruvida underåriga kan ingå rättsligt bindande kreditavtal, i synnerhet när det handlar om kreditavtal avseende mobiltelefoniabonnemang. Uppsatsen syftar också till att undersöka huruvida Kronofogdemyndigheten respektive inkassobolag kan företa indrivningsåtgärder mot en underårig gäldenär.

Avgränsning: I denna uppsats kommer jag endast att undersöka avtal som den underårige ingår som *konsument* och som *inte* rör fast egendom. Undersökningen omfattar endast situationer där den underårige *själv* tar initiativet till att ingå ett avtal i sitt eget namn. Jag kommer alltså inte att ta hänsyn till situationer där förmyndaren ingår avtal i barnets namn utan att barnet är delaktigt i eller medvetet om rättshandlingen. Inte heller kommer jag att ta hänsyn till situationer där den underårige ingår avtal för förmyndarens räkning, utan dennes kännedom.

Metod: För att kunna undersöka huruvida underåriga kan ingå rättsligt bindande kreditavtal, har jag använt mig av sedvanlig rättsdogmatisk metod, vilket innebär att jag utifrån gällande lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, offentliga utredningar och doktrin beskriver gällande rätt. Uppsatsen utgår från ett barnperspektiv, det vill säga betraktar barn och ungdomar som aktörer och tar hänsyn till deras särskilda behov av skydd. Därför kommer uppsatsen också att ge en översikt över principen om barnets bästa samt ta hänsyn till denna när frågeställningen besvaras.

Eftersom det finns för lite material och rättspraxis avseende underåriga och kreditavtal, kommer uppsatsen också att behandla andra konsumentavtal, såsom kontantköp, köp på avbetalning samt avtal om hyra av lösa saker. För att kunna beskriva rättsläget för

underårigas rättshandlingsförmåga i allmänhet, kommer jag också att undersöka och diskutera huruvida underåriga kan ingå rättsligt bindande konsumentavtal som inte är kreditavtal.

Resultat: Jag har kommit fram till att avgörande för frågan om ett kreditavtals giltighet som en underårig har ingått, sammanhänger med om rättshandlingen är sedvanlig. En sedvanlig rättshandling kan definieras som en rättshandling som kan företas av en underårig med hänsyn till dennes ålder, varans karaktär och pris, sett i ljuset av hur konsumtionskulturen i samhället ser ut, vid den tidpunkt när rättshandlingen företas. Ett kreditavtal kan anses vara sedvanligt om det inte innebär alltför stora ekonomiska risker (i dagsläget omkring 3000 kronor) och om avtalet rör någonting som innebär nytta för underåriga i allmänhet. För att ett kreditavtal som den underårige har ingått skall bli giltigt, krävs att den underårige är 16 år och har egen arbetsinkomst, eftersom det skulle strida mot god kreditgivningssed att tillåta att den som inte har arbetsinkomst ingår ett kreditavtal. För avtalets giltighet krävs också att förmyndaren har gett den underåriges medkontrahent befogad anledning att anta att ett samtycke förelåg vid avtalets ingående. Näringsidkarens goda tro har ansetts vara skyddsvärd i fråga om kontantavtal, även i fall där det faktiskt inte förelåg något samtycke. Det är således möjligt att näringsidkarens goda tro hade ansetts vara skyddsvärd även i fråga om kreditavtal. Det torde dock strida mot principen om barnets bästa att låta barn på egen hand ingå rättsligt bindande kreditavtal. Lagstiftning som rör barn skall betraktas ur ett barnperspektiv, vilket innebär att vid tillämpning av sådan lagstiftning skall hänsyn tas till att underåriga är svaga konsumenter på marknaden. Det innebär att Kronofogdemyndigheten och inkassobolag inte kan företa indrivningsåtgärder mot underåriga gäldenärer. För inkassobolag stadgas uttryckligen i inkassolagen att det strider mot god inkassosed att företa inkassoåtgärder mot underåriga. För Kronofogdemyndigheten torde gälla att en ansökan om betalningsföreläggande mot en underårig inte kan verkställas, utan måste överlämnas till domstol. Det är sedan upp till den underåriges borgenär att fastställa kravet i en domstolsprocess.

SÖKORD:

Underårig, omyndig, konsument, rättshandlingsförmåga, rättshandling, avtal, Föräldrabalken, kreditavtal, mobiltelefoniabonnemang, barnets bästa

Innehållsförteckning

Förkortningar	7
1. Inledning.....	8
1.1 Problembakgrund	8
1.2 Problemformulering	9
1.3 Syfte	9
1.4 Avgränsning	9
1.5 Metod	9
1.6 Disposition	12
2. Underåriga och avtal	13
2.1 Inledning.....	13
2.2 Myndighetsålder.....	13
2.3 Ansvar för underåriga.....	14
2.3.1 Förmyndare	14
2.3.1.1 Förmyndarens plikter	15
2.4 Underårigas rättshandlingsförmåga.....	15
2.4.1 Huvudregel.....	15
2.4.2 Undantag från huvudregeln	16
2.4.2.1 Förmyndarens samtycke.....	16
2.4.2.1.1 Förmyndarens ratihabition	17
2.4.2.2 Underårig med eget hushåll.....	18
2.4.2.3 Underårig med egen arbetsinkomst.....	18
2.4.2.3.1 Presumtionsverkan	19
2.5 Rättshandling som innebär skuldsättning.....	19
2.6 Verkan av att avtal har ingåtts med underårig.....	20
2.6.1 När den underåriga har behörighet.....	20
2.6.2 När den underåriga saknar behörighet	20
2.6.3 Medkontrahentens goda tro.....	22
2.6.3.1 God tro avseende den underåriges myndighet	22
2.6.3.2 God tro avseende förmyndarens samtycke till den underåriges rättshandling.....	22
2.6.3.3 "Pengereglerna" i dansk rätt	24
3. Underåriga och konsumentmarknaden.....	25
3.1 Inledning.....	25
3.2 Definition av konsumentkredit.....	25

3.2.1 Kreditgivarens ansvar.....	26
3.3 Allmänna Reklamationsnämnden	27
3.4 Barns betydelse på konsumentmarknaden	27
3.5 Barns egen syn på sin roll som konsumenter	29
4. Rättspraxis	30
4.1 Rättsfall som avser kontantköp	30
4.1.1 RH 1988:84 ”Stövlarna”	30
4.1.2 ARN 1983/11/11 ”Dataspelet”	32
4.1.3 ARN 1989-R61263 ”Cykeln”	33
4.1.4 ARN 2002-5745 ”Sparkcykeln”	33
4.1.5 Slutsats för ovanstående typfall.....	33
4.2 Rättsfall som avser kredit- och hyresavtal	34
4.2.1 NJA 1964 s. 139 ”Persiennerna”	35
4.2.2 Danskt rättsfall: U 1932 s. 833 Ø ”Motorcykeln 1”	37
4.2.3 Danskt rättsfall: U 1952 s. 903 Ø ”Motorcykeln 2”	38
4.2.4 Danskt rättsfall: U 1976 s. 65 H ”Banklånet”	40
4.2.5 ARN 2003-6147 ”Hyra av moped”	41
4.2.6 ARN 2004-3677 ”3-D glasögonen”	41
4.2.7 Slutsats för ovanstående typfall.....	42
5. Barnets bästa.....	44
5.1 Inledning.....	44
5.2. Barnkonventionen	44
5.2.1 Principen om barnets bästa.....	45
5.2.2 Innebörden av barnets bästa	45
6. Betalningskrav mot underåriga	47
6.1 Inledning.....	47
6.2 Inkassoförfarandet.....	47
6.2.1 Inkassoförfarandets rättsliga reglering	48
6.2.2 Krav på god inkassosed.....	48
6.2.3 Krav på lagligen grundad fordran	48
6.3 Den summariska processen	49
6.3.1 Krav på lagligen grundat yrkande	49
6.3.2 Vilken hänsyn tas i praktiken till att ett betalningskrav riktas mot en underårig?..	50

7. Kan underåriga ingå rättsligt bindande avtal?52

7.1 Inledning.....	52
7.2 Vad kan anses utgöra en sedvanlig rättshandling?.....	52
7.2.1 Konsumentkulturen	52
7.2.2 Den underåriges ålder.....	53
7.2.3 Varans karaktär	54
7.2.4 Varans pris.....	56
7.3 Förmyndarens samtycke och medkontrahentens goda tro	57
7.3.1 Uttryckligt samtycke	57
7.3.2 Ratihabition och tyst samtycke	57
7.3.3 Medkontrahentens goda tro.....	58
7.4 Underårig över 16 år med egen arbetsinkomst eller eget hushåll	59
7.5 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande kontantavtal?.....	60
7.6 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande hyresavtal?.....	61
7.7 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande kreditavtal?	62
7.7.1 Beställning av vara	62
7.7.2 Avbetalningsköp med äganderättsförbehåll	64
7.7.3 Regelrätta kreditavtal och banklån.....	65
7.8 Vilka grunder kan en teleoperatör åberopa för ett kreditavtal om mobiltelefoniabonnemang kan göras gällande mot den underåriga?.....	67
7.9 Kan inkassoåtgärder vidtas mot underåriga?	69
7.10 Kan kronofogdemyndigheten verkställa ett betalningsföreläggande mot en underårig?	70

8. Sammanfattande slutsatser71

Källförteckning74

Förkortningar

a.a - Anfört arbete

ARN - Allmänna Reklamationsnämnden

avtalslagen - Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

Barnkonventionen - FN:s konvention om barnets rättigheter

BfL - Lagen om betalningsföreläggande och handräckning (1990:746)

EU - Europeiska unionen

FB - Föräldrabalken (1949:381, omtryckt 1992:1212)

FN - Förenta nationerna

H - Højesteret

HD - Högsta domstolen

inkassolagen - Inkassolagen (1974:182)

JuU - Justitieutskottet

KKrL - Konsumentkreditlagen (1992:830)

LVU - Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

NJA - Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning I

NJA II - Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning II

Prop. - Regeringens proposition

RB - Rättegångsbalken (1942:740)

RF - Regeringsformen (1974:152)

RH - Rättsfall från hovrätterna

SkL - Skadeståndslagen (1972:207)

SoL - Socialtjänstlagen (2001:453)

SOU - Statens offentliga utredning

Svt - Sveriges television

UtlL - Utlänningslagen (1989:529, omtryckt 1994:515)

TR - Tingsrätt

U - Ugeskrift for retsvæsen, Avdelning A (dansk motsvarighet till NJA, Avdelning I)

V - Vestre Landsret

Ø - Østre Landsret

1. Inledning

1.1 Problembakgrund

Ett grundläggande rekvisit för att en rättshandling skall bli giltig är att den har företagits av en person med rättshandlingsförmåga. Den som är under 18 år har en inskränkt rättshandlingsförmåga och får enligt huvudregeln inte råda över sin egendom eller ingå förbindelser av rättslig karaktär. Ett avtal som ingåtts med en underårig blir som regel ogiltigt.¹ Det finns dock ett flertal undantag till huvudregeln, exempelvis om den underårige har förmyndarens samtycke eller är över 16 år och har egen arbetsinkomst.

Trots lagstiftningen finns i dagsläget omkring 2000 underåriga i Kronfogdens register och minst lika många finns registrerade hos Sveriges inkassobolag.² En stor del av dessa skulder hänför sig till skulder för mobiltelefoni. De senaste åren har marknadsföring för mobiltelefoniabonnemang i allt högre grad riktat sig till yngre åldersgrupper och det har blivit brukligt att barn har en egen mobiltelefon. Rikskronofogden Eva Liedström Adler har uppmärksammat att underåriga trots lagstiftningen ofta får teckna egna mobiltelefoniavtal.³ Hon uppmanar teleoperatörerna att *"inte tumma på kravet att man skall vara arton år för att få teckna ett eget telefonabonnemang."* De senaste åren har Kronofogdemyndigheten nämligen handlagt flera fall där 16-åringar fått teckna egna abonnemang. *"Någonstans måste det ha brustit"*, menar Liedström Adler.

Om en underårig har tillåtits att ingå avtal och sedan inte kan uppfylla sina plikter enligt avtalet, kan fordringsägaren normalt inte infria skulden genom inkassoåtgärder och processuella åtgärder förrän den underårige har fyllt 18 år. Vissa fordringsägare, särskilt mobiltelefonoperatörer, ansöker emellertid om betalningsföreläggande när gäldenären är underårig.⁴ En fråga som aktualiseras i sammanhanget är om Kronofogdemyndigheten och inkassobolag kan företa indrivningsåtgärder mot en underårig och om dessa är skyldiga att utreda huruvida det bakomliggande avtalet är giltigt eller ej.

¹ FB 9:1, 9:7.

² www.kronofogden.se Mörkertalet för barns skulder för konsumtion är dock betydligt högre, eftersom alla skulder inte registreras hos Kronofogdemyndigheten eller inkassobolag.

³ Adler Liedström, Lena, *Rikskronofogden vill ändra lagen*, Göteborgsposten, 2007-02-02.

⁴ SOU 2004:112, s. 187.

1.2 Problemformulering

Kan underåriga ingå rättsligt bindande kreditavtal?

1.3 Syfte

Uppsatsens huvudsakliga syfte är att undersöka och diskutera huruvida underåriga kan ingå rättsligt bindande kreditavtal, i synnerhet när det handlar om avtal om mobiltelefoni. Syftet kan också formuleras som vilka skäl en näringsidkare kan åberopa för att ett kreditavtal som har ingåtts med en underårig skall bli giltigt. Vidare syftar uppsatsen till att undersöka hur ett kreditavtal som har ingåtts med en underårig behandlas hos inkassobolag och hos Kronofogdemyndigheten när den underåriga inte kan uppfylla sina förpliktelser enligt avtalet.

1.4 Avgränsning

Jag kommer att begränsa mig till underåriga som ingår avtal i egenskap av *konsument*.

Vidare kommer jag att begränsa mig till att *inte* ta hänsyn till avtal som rör fast egendom, eftersom det skulle bli för omfattande för en uppsats om 10 poäng.

Undersökningen omfattar endast situationer där den underåriga *själv* tar initiativet till att ingå ett avtal i sitt eget namn. Jag kommer alltså inte att ta hänsyn till situationer där förmyndaren ingår avtal i barnets namn utan att barnet är delaktigt i eller medvetet om rättshandlingen. Inte heller kommer jag att ta hänsyn till situationer där den underåriga ingår avtal för förmyndarens räkning, utan dennes kännedom.⁵

Avseende de åtgärder som en näringsidkare kan vidta för att driva in en skuld när en underårig är gäldenär, kommer jag att rikta in mig på vilka möjligheter *inkassobolag* respektive *Kronofogdemyndigheten* har att driva in en sådan skuld. Huruvida TR:n kan utfärda stämning mot en underårig för ett betalningskrav, kommer inte att behandlas, eftersom det framgår av tydlig rättspraxis att så är fallet.

1.5 Metod

Jag kommer att använda mig av sedvanlig rättsdogmatisk metod, det vill säga att utifrån lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, offentliga utredningar och doktrin beskriva gällande rätt.

⁵ Dessa situationer uppmärksammades i Svt:s tv-program *Uppdrag granskning*, den 8 maj 2007. Underåriga hade köpt virtuella tjänster för tio tusentals kronor, genom förmyndarens telefonabonnemang. Avtalen bedömdes vara giltiga, eftersom förmyndaren ansågs vara avtalspart.

Uppsatsen utgår från ett barnperspektiv, det vill säga betraktar barn och ungdomar som aktörer och tar hänsyn till deras särskilda behov av skydd. Därför kommer jag i uppsatsen också att ta hänsyn till principen om barnets bästa för att besvara frågeställningen.

Uppsatsen fokuserar främst på avtal där skuldsättning ingår eller kan komma att ingå, alltså kreditavtal. Anledningen till detta är att rättsläget är tämligen oklart ifråga om dessa avtal. Andra konsumentavtal såsom kontantköp, köp på avbetalning samt avtal om hyra av lösa saker kommer dock också att behandlas i uppsatsen, för att kunna beskriva rättsläget för konsumentavtal i allmänhet och för att kunna dra paralleller från dessa. Det finns nämligen alldeles för lite material och rättspraxis avseende underåriga och kreditavtal, för att undersökningen skulle kunna begränsas till att endast omfatta kreditavtal. Det finns endast två svenska rättsfall som berör underårigas rättshandlingsförmåga, ett från HD och ett från Svea hovrätt. Anledningen till detta kan bero på att det är få tvister rörande barns rättshandlingsförmåga som rör så stora belopp att det lönar sig att gå till domstol och som förs högre upp i domstolsväsendet.

På grund av att det endast finns två svenska rättsfall rörande underårigas rättshandlingsförmåga, har jag valt att också undersöka hur rättspraxis ser ut i andra länder där lagstiftningen överensstämmer med Sveriges. Lagstiftningen i Danmark och Norge rörande underårigas rättshandlingsförmåga och rådighet över egendom överensstämmer i stort med svensk lagstiftning.⁶ Norge tycks dock sakna rättspraxis som är relevant för denna uppsats.⁷ Däremot har jag funnit tre rättsfall från Danmark som rör kreditavtal, varav ett är från Højesteret och de två andra från Landsretten,⁸ vilka kommer att behandlas i uppsatsen. Som ovan har nämnts, överensstämmer relevant lagstiftning i dansk rätt med svensk lagstiftning och därför kommer resonemangen i de danska rättsfallen att behandlas som om svenska domstolar hade resonerat på samma sätt, om tvisten hade avgjorts i Sverige.

Slutligen skall tilläggas att samtliga rättsfall i uppsatsen är relativt gamla (det senaste är från

⁶ Den största skillnaden är att 15-åringar i Norge och Danmark får råda över egen, intjänad arbetsinkomst. I Sverige gäller detsamma, men först vid 16-års ålder. I Danmark existerar dessutom den så kallade "Pengereglen", vilken inte finns i svensk rätt, se vidare avsnitt 2.6.3.3.

⁷ Det finns ingen hänvisning till rättspraxis vare sig i norska Karnov eller i relevant norsk lagtext (Lov om vergemål for umyndige).

⁸ Højesteret respektive Landsretten är Danmarks motsvarighet till HD respektive Hovrätten.

<http://www.domstol.dk/om/organisation/Pages/Landsretter.aspx>

1988), men eftersom nyare rättsfall saknas, har jag varit tvungen att utgå från den rättspraxis som finns. Huruvida resonemangen i de äldre rättsfallen har relevans i dagsläget kan naturligtvis diskuteras, men så länge ingen nyare dom har givits, måste resonemangen i de äldre rättsfallen tillmätas betydelse för rättsläget idag.

Förutom rättspraxis från domstolarna kommer jag att ta hänsyn till avgöranden från ARN, eftersom det finns ett stort antal avgöranden från ARN som rör underårigas rättshandlingsförmåga. ARN är emellertid ingen domstol och således inte bunden att tillämpa gällande rättsregler och dess avgöranden kan därför inte användas som grund i en rättsdogmatisk uppsats. Efter att ha läst flera avgöranden från ARN, kan jag dock dra slutsatsen att ARN i de flesta fall har ambitionen att tillämpa gällande rättsregler och hänvisar ofta till den rättspraxis som finns. Jag har därför valt att presentera fem typfall, för att ge läsaren en djupare förståelse för vilka avtal en underårig i dagsläget kan ingå i praktiken. Varför jag har valt ut respektive typfall framgår i anslutning till presentationen av typfallet i fråga. Ett typfall innebär att det finns flera fall där omständigheter och avgörandena är nästintill identiska som i det presenterade typfallet. Det finns alltså för slutsatserna obetydliga variationer mellan typfallet ifråga och de övriga fallen. Exempelvis gäller för typfallet ”cykeln”⁹, som behandlar en 17-åring som har köpt en cykel för 2795 kronor, att alla andra fall där barnet var 17 år eller under och köpte en vara av samma karaktär som en cykel och som kostade 2795 kronor eller mindre, omfattas av den bedömning och de slutsatser som ges för typfallet i fråga.

Slutligen skall uppmärksammas att de flesta fall från ARN inte är offentliga, så jag har inte haft möjlighet att söka igenom samtliga fall som berör mitt ämne i en databas. Istället har jag beställt ett femtiotal avgöranden från ARN, som en anställd på ARN¹⁰ har valt ut med hänsyn till uppsatsens ämne och som har varit så nya som möjligt. Andra avgöranden har jag däremot hittat i offentliga utredningar och på ARN:s hemsida (vissa avgöranden är offentliga).¹¹ Mina slutsatser avseende ARN:s ärenden gör alltså inte anspråk på att vara säkert hållbara, eftersom materialet som slutsatserna grundar sig på inte är fullständigt.

⁹ Se avsnitt 4.1.3.

¹⁰ Torsten Palm, informationschef på ARN i Stockholm.

¹¹ http://www.arn.se/praxis_referatiurval/

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad på sedvanligt sätt; det vill säga i en referensdel/faktadel och i en analysdel med tillhörande diskussion. Det finns ett undantag från denna uppdelning, nämligen på så sätt att jag har dragit slutsatser av rättsfallen redan i anslutning till presentationen av fallen. Referensdelens huvudsakliga syfte är att läsaren skall kunna tillgodogöra sig den efterföljande analysdelen. Referensdelen utgörs av kapitel två till och med kapitel sex och resterande kapitel sju till åtta innefattar analysdelen. Varje kapitel utgörs av följande innehåll:

I kapitel *två* redogörs för gällande lagstiftning rörande underåriga och avtal. Tanken är att läsaren skall introduceras i ämnet och presenteras för de begrepp och innebörden av de lagrum som senare kommer att användas i uppsatsen.

I kapitel *tre* behandlas konsumentmarknaden i förhållande till underåriga. Här klargörs kreditbegreppet och det ansvar kreditgivaren har gentemot kredittagaren. Vidare följer en redovisning av empiriskt material, såsom tidigare gjorda undersökningar, för att visa vilken ekonomisk betydelse underåriga har som konsumenter på marknaden idag.

I kapitel *fyra* behandlas de rättsfall och de avgöranden från ARN som ligger till grund för analysen. I anslutning till dessa följer en slutsats.

I kapitel *fem* redogörs för barnrättens viktigaste rättskälla, Barnkonventionen. Innebörden av principen om barnets bästa, vilken kommer att ingå i analysdelen, klargörs.

I kapitel *sex* ges en allmän presentation av proceduren hos inkassobolag och Kronofogdemyndigheten när en privatperson söks för en skuld. Här redogörs också för dessa institutioners ansvar.

Kapitel *sju* utgörs av en diskussion kring frågeställningen huruvida underåriga kan ingå avtal och i så fall på vilka grunder.

Kapitel *åtta*, det avslutande kapitlet, kommer att presentera en sammanfattning av uppsatsens huvudsakliga slutsatser.

2. Underåriga och avtal

I detta kapitel redogörs för underårigas rättshandlingsförmåga och förmyndarens ansvar enligt FB. Vidare redogörs för följderna av en rättshandling som den underåriga företagit samt vilken betydelse medkontrahentens goda tro har.

2.1 Inledning

Synen på barn och unga har genomgått drastiska förändringar under det senaste seklet. Tidigare hade ett barns familjemedlemmar och släktingar all rätt att bestämma över barnet och dess handlingar.¹² Numera betraktas barn och unga som självständiga individer med egna rättigheter och inte bara som ett bihang till föräldrarna.¹³ Barn och unga anses dock fortfarande vara avskilda från vuxna på så sätt att de inte anses ha tillräckliga kunskaper för att kunna leva helt självständigt. Därför måste barn och ungas handlingsutrymme begränsas. Begränsningens främsta syfte är att skydda barn från att ge sig in i situationer som de inte klarar av och vars följder de inte kan ansvara för.¹⁴ När myndighetsdagen inträder upphör begränsningen och barnet uppnår nästintill full rättshandlingsförmåga.¹⁵

2.2 Myndighetsålder

I Sverige var länge myndighetsåldern 21 år, men 1969 sänktes myndighetsåldern till 20 år. Senare, år 1974, sänktes myndighetsåldern till nuvarande 18 år.¹⁶ Åldersberäkningen påbörjas den dag personen föds och upphör samma dag som personen fyller 18 år.¹⁷ Regeln är exklusiv, vilket innebär att ingen som är 18 år eller över kan vara omyndig. Det innebär också att samtliga som är under 18 år är omyndiga.¹⁸ Den som är under 18 år och omyndig benämns ”underårig”.¹⁹ Detta begrepp bör inte sammanblandas med ”minderårig” som normalt sett avser den som är under 15 år.²⁰ Begreppet ”omyndig” avser numera endast den som är under 18 år, men tidigare användes begreppet även för den som var över 18 år, men var omyndigförklarad.²¹ Det kan nämnas att regeln om omyndigförklaring numera är

¹² Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Studentlitteratur, Lund 2002, s. 13.

¹³ SOU 1987:7, s. 73.

¹⁴ Näsman, Elisabeth, *Barn, barndom och barns rätt*, publicerad i Olsen, Lena (redaktör), *Barns makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 55-56.

¹⁵ Inom vissa områden, till exempel köp av alkohol, sträcker sig underårigheten bortom myndighetsåldern.

¹⁶ SOU 1988:40, s. 78.

¹⁷ Walin Gösta och Vängby Staffan, *Föräldrabalken del I*, Norstedts Juridik AB, Göteborg 2003, s 313.

¹⁸ Westman, Per, *Förmynderskap*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005, s. 14.

¹⁹ Wallin/Vängby, a.a, s. 312-313.

²⁰ SOU 1988:40, s. 78.

²¹ Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt I*, Studentlitteratur, tolfte upplagan, Lund 2002, s. 121.

borttagen i Sverige.²² För att undvika missförstånd kommer härnäst begreppet ”underårig” (eller barn) att användas för den som är under 18 år i uppsatsen.

2.3 Ansvar för underåriga

I FB är föräldraansvaret, det vill säga rätten och skyldigheten att sörja för barnet i personliga och ekonomiska frågor, uppdelat i vårdnad och förmyndarskap.²³ Den som har vårdnaden om barnet, vårdnadshavaren, har rätten och plikten att ansvara för allt som är relaterat till barnet som person och att företräda barnet i dess personliga angelägenheter.²⁴ Vårdnadshavaren är också skyldig att se till att barnet får omsorg, trygghet och god fostran.²⁵ Andra angelägenheter, såsom förvaltandet av barnets tillgångar och frågor som rör barnets ekonomi, tillfaller den som är förmyndare.²⁶ Föräldrarna har i första hand rätt och skyldighet att vara vårdnadshavare och förmyndare för sina barn.²⁷ Som regel sammanfaller vårdnaden med förmyndarskapet, men i vissa fall kan det vara uppdelat på olika personer. Som exempel kan nämnas att en underårig som har egna barn endast kan vara vårdnadshavare för dessa, men inte vara förmyndare.²⁸

2.3.1 Förmyndare

I situationer där den underåriga saknar rättshandlingsförmåga företräds denne av förmyndaren.²⁹ Förmyndarens förvaltning övervakas av en överförmyndare.³⁰ Varje svensk kommun är skyldig att se till att det finns en överförmyndare eller en överförmyndarnämnd som ansvarar för att kontrollera samtliga förmyndares förvaltning. Syftet med överförmyndarens tillsyn är att förluster inte skall uppkomma för underåriga på grund av att de inte själva kan förvalta sin egendom.³¹ Förmyndaren är således skyldig att lämna upplysningar om hur den underåriges tillgångar har förvaltats om överförmyndaren begär det.³² Förmyndare till barn kan dock oftast förvalta barnets tillgångar relativt fritt. Det är endast om värdet av barnets tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp³³ som överförmyndaren

²² Westman, a.a., s. 14 (I dansk och norsk rätt existerar regeln fortfarande).

²³ SOU 1988:40, s. 81.

²⁴ Wallin/Vängby, a.a., s. 333 samt FB 6:2 stycke 2.

²⁵ Ekelöf, Göran och Sverne, Tor, *Barnets bästa, om föräldrars rätt och samhällets ansvar*, Norstedts juridik AB, fjärde upplagan, Stockholm 1999, s. 37.

²⁶ FB 12:1.

²⁷ Ekelöf/Sverne, a.a., s. 40.

²⁸ FB 10:5.

²⁹ SOU 1988:40, s. 78.

³⁰ FB 12:9.

³¹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Överförmyndare>

³² FB 12:9.

³³ Prisbasbeloppet för år 2007 är 40 300 kronor.

skall kontrollera föräldraförvaltningen.³⁴

2.3.1.1 Förmyndarens plikter

Förmyndarens plikter regleras i FB kapitel 12 och i kapitel 13. Enligt FB 12:1 första stycket skall förmyndaren förvalta den underåriges tillgångar och företräda denne i angelägenheter som rör tillgångarna. Förmyndaren skall dessutom enligt FB 12:3 ”[...] omsorgsfullt fullgöra sina skyldigheter och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde.” Förmyndaren skall alltså inte bara ansvara för den ekonomiska förvaltningen utan också se till att den underåriges tillgångar används på ett sätt som kommer denne till nytta.³⁵ FB 13:4 ger exempel på vad nytta kan innebära:

”Den enskildes medel skall i skälig omfattning användas för hans eller hennes uppehälle, utbildning och nytta i övrigt. De medel som inte används för sådana ändamål skall placeras så att tillräcklig trygghet finns för deras bestånd och så att de ger skälig avkastning.”

Förmyndaren kan bli skadeståndsskyldig mot den underårige om ekonomisk skada vållas till följd av förmyndarens uppsåt eller vårdslöshet.³⁶

2.4 Underårigas rättshandlingsförmåga

2.4.1 Huvudregel

Underårigas rättshandlingsförmåga är, som tidigare har nämnts, begränsad eftersom lagstiftaren vill skydda den underårige från att på grund av sitt ungdomliga oförstånd göra sig av med sin egendom eller sätta sig i skuld.³⁷ Huvudregeln stadgas i FB 9:1 och lyder:

”Den som är under arton år (underårige) får inte själv råda över sin egendom eller åta sig förbindelser i vidare mån än som följer av vad som skall gälla på grund av lag eller villkor vid förvärv genom gåva, testamente eller förmånstagarförordnande vid försäkring eller pensionssparande enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande.”

Det som sägs i lagrummet om förbindelser åsyftar förpliktelser som grundar sig på

³⁴ FB 13:2-7.

³⁵ SOU 1988:40, s. 84.

³⁶ FB 12:14.

³⁷ Wallin/Vängby, a.a, s. 315.

rättshandling och inte på skadeståndsskyldighet.³⁸ Skadeståndsskyldighet kan hänföras till att en inomobligatorisk förpliktelse, exempelvis ett uppdrag som den underårige åtagit sig, inte har blivit fullgjord. Huruvida den underårige kan ådra sig en sådan skadeståndsskyldighet, hör ihop med frågan om denne har behörighet att genom rättshandling åta sig förpliktelser av sådan art att deras åsidosättande kan leda till skadeståndsskyldighet.³⁹

Syftet med bestämmelsen är att skydda den underårige från följderna av ofördelaktiga rättshandlingar. Innebär rättshandlingen en ekonomisk risk, om än så liten, är denne obehörig att företa den eller medverka till den. Därför får den underårige inte ingå avtal om förvärv av egendom mot ersättning, även om egendomens pris är obetydligt i jämförelse med egendomens värde. Även en sådan rättshandling, till synes positiv för den underårige, kan nämligen lätt få ofördelaktiga konsekvenser. Den underårige kan exempelvis förstöra den förvärvade egendomen eller göra sig skyldig till kontraktsbrott och bli skadeståndsskyldig.⁴⁰ Lagrummet hindrar dock inte att en underårig ingår avtal om benefika rättshandlingar som uteslutande är till förmån för denne, såsom att ta emot en gåva eller att upptas i testamente.⁴¹

2.4.2 Undantag från huvudregeln

Som framgår av det ovan nämnda lagrummet får inte den underårige själv råda över sin egendom eller företa rättshandlingar. Det finns dock ett par situationer där barnet på egen hand kan ingå rättshandlingar med bindande verkan. Det är nämligen till fördel för samhället i stort att underåriga kan rättshandla inom vissa gränser.⁴² Det viktigaste undantaget är naturligtvis när den underårige har förmyndarens samtycke. De andra situationer som är av relevans för denna uppsats är när den underårige har eget hushåll respektive egen arbetsinkomst.

2.4.2.1 Förmyndarens samtycke

Principen att en förmyndare kan ge sitt samtycke och på så sätt godkänna den underåriges rättshandling, finns inte upptagen i lagtexten som en generell regel. Däremot finns andra lagrum i FB som stadgar att ett samtycke från en ställföreträdare, exempelvis god man eller förvaltare, ger den person han/hon företräder en viss behörighet.⁴³

³⁸ Wallin/Vängby, a.a, s. 314.

³⁹ Wallin/Vängby, a.a, s. 314.

⁴⁰ Wallin/Vängby, a.a, s. 315.

⁴¹ Westman, a.a, s. 17.

⁴² Westman, a.a, s. 16.

⁴³ Westman, a.a, s. 17.

Ett behörighetsgrundande samtycke behöver inte avse en specifik rättshandling, såsom inköp av en bestämd tröja, utan kan vara mer generellt, till exempel att avse inköp av kläder.⁴⁴ Vidare kan det behörighetsgrundande förmyndarsamtycket vara uttryckligt eller tyst. Ett uttryckligt samtycke innebär att förmyndaren meddelar den underåriges behörighet till dennes medkontrahent.⁴⁵ Ett tyst samtycke sker genom konkludent handlande, det vill säga förmyndaren agerar på sådant sätt att denne därigenom visar att han eller hon accepterar att den underårige ges en viss behörighet.⁴⁶ Det är alltså förmyndaren som skall agera på ett visst sätt och inte den underårige.⁴⁷ Ett exempel på tyst samtycke kan således vara att förmyndaren regelbundet ger sitt barn pengar. Normalt innebär innehav av kontanter att innehavaren har behörighet att ingå rättshandlingar. Har barnet pengar i sin hand, får förmyndaren anses ha gett sitt samtycke till att barnet ingår vardagliga rättshandlingar såsom klädinköp och biobesök.⁴⁸ Rättshandlingarna måste alltså vara förhållandevis vanliga med hänsyn till typ av rättshandling, rättshandlingens nytta för barnet och barnets ålder.⁴⁹ Observera att innehavet av kontanter inte automatiskt innebär att den underårige har förmyndarens samtycke. Den underårige kan ha fått pengar, men med förbehåll om att dessa inte får användas till konsumtion. Den underårige kan också olovligt ha fått tag i kontanter. I sådant fall föreligger naturligtvis inget samtycke.⁵⁰

2.4.2.1.1 Förmyndarens ratihabition

Förmyndaren kan också godkänna den underåriges rättshandling genom ratihabition. Den underåriges medkontrahent får då i efterhand besked från förmyndaren om att denne godkänner den underåriges avtal.⁵¹ Möjligheten till ratihabition gäller på samma sätt som för samtycke, det vill säga förmyndaren kan ratihabera genom uttryckligt eller konkludent handlande. Den underårige kan också ratihabera ett tidigare ingånget avtal när han eller hon fyllt 18 år. Om ett avtal ratihaberas, blir det giltigt från den tidpunkt när det ingicks.⁵²

⁴⁴ SOU 1988:40, s. 174.

⁴⁵ Nial, Håkan "Omyndigskydd och godtrosskydd" publicerad i Festskrift tillägnad Nils Stjernberg, Kungliga Boktryckeriet P.A Norstedt & Söner, Stockholm 1940, s 222.

⁴⁶ SOU 1988:40, s. 78.

⁴⁷ Prop 1993/94:251, s. 111.

⁴⁸ SOU 2004:112, s. 191.

⁴⁹ NJA II 1924, s. 317.

⁵⁰ Westman, a.a, s. 20.

⁵¹ Westman, a.a, s. 18-19.

⁵² Adlercreutz, Axel, *Lärobok i allmän avtalsrätt*, elfte upplagan, Norstedts juridik AB, elfte upplagan, Lund 2000, s. 62.

2.4.2.2 Underårig med eget hushåll

Enligt FB 9:2a har en underårig som har eget hushåll rätt att själv ingå sådana rättshandlingar som är relaterade till den dagliga hushållningen eller till uppfostran av barn som tillhör hushållet.⁵³ Det krävs att det är fråga om rättshandlingar som normalt sett företas för dessa ändamål. Undantaget är till för att underlätta genomförandet av vardagliga rättshandlingar som är nödvändiga för att underhålla hushållet, exempelvis inköp av matvaror och betalning av hyra. Undantaget syftar inte bara till att underlätta för den underårige, utan även för dennes medkontrahent som är i behov av att kunna utgå från att den underårige är behörig till rättshandlingar inom det aktuella området.⁵⁴ Rättshandlingen är dock inte bindande för den underårige, om medkontrahenten insåg eller bort inse att det som förvärvades genom rättshandlingen inte var nödvändigt för hushållet.⁵⁵

2.4.2.3 Underårig med egen arbetsinkomst

FB 9:3 stadgar:

” [u]nderårig äge själv råda över vad han genom eget arbete förvärvat efter det att han har fyllt sexton år. Detsamma gäller avkastningen av sådan egendom och vad som trätt i egendomens ställe.”

En underårig med egen arbetsinkomst får alltså själv förfoga över intjänade medel, men får inte sätta sig i skuld.⁵⁶ Rätten att råda över egendomen innebär att den underårige kan upplåta handpanträtt i sådan egendom som avses i lagrummet, om det sker utan att den underårige blir personligt betalningsansvarig eller om panträtten gäller säkerhet för en giltig fordran mot den underårige. Vidare innebär förfoganderätten att den underårige ansvarar för förpliktelser som enligt lag medföljer förfogandet över egendomen. Det innebär att om den underårige exempelvis säljer den egendom varöver denne råder, ansvarar han/hon för fel i denna och för försenad leverans. I sådant fall kan den underårige bli skadeståndsskyldig.⁵⁷ Den underåriges borgenär har i sådant fall rätt att få betalt i all den underåriges egendom, inte bara sådan denne själv råder över.

⁵³ Wallin/Vängby, a.a, s. 318.

⁵⁴ Westman, a.a, s. 16.

⁵⁵ SOU 2004:112, s. 190.

⁵⁶ Olsen, *Barns makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 107.

⁵⁷ Wallin/Vängby, a.a, s. 9:9.

Rätten att råda över egen arbetsinkomst kan inskränkas av förmyndaren med överförmyndarens tillstånd, om det är behövligt med hänsyn till den underåriges uppfostran eller välfärd.⁵⁸ Naturligtvis finns vissa varor och tjänster som den underåriga inte får avtala om, även om denne själv har egen arbetsinkomst att betala med. Sådana varor är till exempel alkohol och tobak.⁵⁹

2.4.2.3.1 Presumtionsverkan

Det faktum att den underåriga har egen inkomst respektive eget hushåll har presumtionsverkan. Det innebär att den som rättshandlar med en underårig inom det aktuella området kan utgå ifrån att den underåriga har behörighet. Vidare innebär undantagens presumtionsverkan att den som hävdar att en underårig inte har varit behörig att företa en viss rättshandling, har bevisbördan för detta. Han eller hon måste således åberopa något visst faktum för att bevisa att den underåriga i just det enskilda fallet inte skulle vara behörig.⁶⁰

2.5 Rättshandling som innebär skuldsättning

I de fall en underårig har rätt att råda över sin egendom innebär rätten inte förmågan att ta på sig en skuld med betalning i egendomen.⁶¹ Förbudet mot att skuldsätta sig framgår även av FB 13:12, där det stadgas att den underåriga inte får ta upp lån eller ingå skuldförbindelser i sitt eget namn, om inte förmyndaren, med godkännande från överförmyndaren, har gett sitt tillstånd. I den lagstiftning som föregick FB, krävdes inte samtycke från överförmyndare för kreditavtal, såsom kreditköp.⁶² Numera krävs alltså överförmyndarens samtycke för skuldförbindelser. Förarbetena nämner dock inte vad som menas med skuldförbindelser. Begreppet har ingen vedertagen juridisk betydelse, men förmodligen innebär begreppet i sammanhanget all form av avtalsgrundad skuldsättning av underåriga.⁶³

Vidare stadgas i lagrummet att samtycke från överförmyndaren inte behövs om det är fråga om statliga lån som tas upp för att ge den underåriga möjlighet till utbildning eller bostad.⁶⁴ Till sist stadgas att samtycke endast får lämnas ”[...] om åtgärden behövs för att trygga den omyndiges övriga egendom eller kan anses nödvändig för den omyndiges utbildning eller

⁵⁸ FB 9:3.

⁵⁹ Olsen, a.a, s. 108.

⁶⁰ Westman, a.a, s. 16-17.

⁶¹ Wallin/Vängby, a.a, s. 318.

⁶² NJA II 1924, s. 432.

⁶³ SOU 2004:112, s. 211-212.

⁶⁴ FB 13:12 tredje stycket sista meningen.

*uppehälle eller om det annars finns särskilda skäl.”*⁶⁵ Rena konsumtionskrediter bör alltså inte tillåtas. Överförmyndaren kan likväl i enstaka fall lämna samtycke till köp på kredit av kapitalvara som den underårige har stort behov av.⁶⁶

Den praktiska innebörden av ovannämnda lagrum har kommenterats i SOU 2004:112. I utredningen anses att det är omständligt för en förmyndare att begära tillstånd hos överförmyndaren var gång förmyndaren vill ingå ett köp för barnets räkning som inte sker kontant. Enligt utredningen bör förmyndaren ha en viss möjlighet att i den underåriges namn företa rättshandlingar som innebär skuldsättning för den underårige. Det förutsätter att det är fråga om vardagliga rättshandlingar som rör mindre belopp och där skulden skall betalas tillbaka inom en månad. Vidare skall skulden vara angiven till ett bestämt belopp när avtalet ingås. Beträffande mobiltelefonabonnemang där samtalsavgifter och andra kostnader betalas i efterhand, skrivs i utredningen att förmyndaren alltid bör ha tillstånd från överförmyndaren för att ha rätt att låta den underårige ingå sådant avtal.⁶⁷

2.6 Verkan av att avtal har ingåtts med underårig

2.6.1 När den underårige har behörighet

Om den underårige vill ingå ett avtal som faller utanför den egna rättshandlingsförmågan, krävs alltså förmyndarens samtycke.⁶⁸ Ger förmyndaren sitt samtycke, blir rättshandlingen från början giltig och anses alltså inte fullbordad först när förmyndaren har gett samtycke.⁶⁹ Den som vill klandra ett sådant avtal måste använda de allmänna ogiltighetsreglerna i avtalslagen. De är tillämpliga om den som företagit rättshandlingen har rättshandlingsförmåga eller handlar med förmyndarens samtycke.⁷⁰

2.6.2 När den underårige saknar behörighet

Följden av att ett avtal har ingåtts med en underårig utan behörigt tillstånd stadgas i FB 9:6:

”Har underårig utan erforderligt samtycke ingått avtal, äge den, med vilken avtalet slöts,

⁶⁵ FB 13:12 sista stycket.

⁶⁶ Wallin/Vängby, a.a, s. 13:30.

⁶⁷ SOU 2004:112, s. 213-214.

⁶⁸ SOU 1988:40, s. 78.

⁶⁹ Adlercreutz, a.a, s. 62.

⁷⁰ SOU 1988:40, s. 80.

frånträda avtalet, så länge det ej blivit godkänt eller behörigen fullgjort.”

Begreppet ”behörigen fullgjort” innebär att prestationerna skall ha fullgjorts av förmyndaren eller med dennes samtycke eller med egendom som den underårige har rätt att råda över exempelvis medel från eget arbete.⁷¹ Lagrummet innebär att avtalet blir svävande till dess att det blivit godkänt eller behörigen fullgjort.⁷² Fram till dess kan alltså den underårige eller medkontrahenten enligt huvudregeln frånträda avtalet. FB 9:6 punkt 2 innehåller ett undantag från denna huvudregel. Visste medkontrahenten att han eller hon rättshandlade med en underårig eller förstod han/hon att denne inte hade samtycke från förmyndaren, kan medkontrahenten inte frånträda avtalet hur som helst, utan blir bunden till dess att avtalet blir godkänt eller behörigen fullgjort, eller för tid som skäligen kan behövas för detta. Anledningen till denna regel är att medkontrahentens avsikt i en situation, där han eller hon känner till att den underårige saknar behörighet, ofta är att ge den underårige rådrum för att inhämta godkännande från förmyndaren.⁷³

Lagtexten nämner inte uttryckligen att ett avtal blir ogiltigt om den underårige rättshandlar utanför sin behörighet, men förarbetena föreskriver att ogiltighet är följden.⁷⁴ Lagtexten nämner heller inte uttryckligen konsekvensen av ogiltigheten, förutom vad som stadgas i FB 9:7.⁷⁵ Det nämnda lagrummet stadgar att de utförda prestationerna skall återbäras till vardera parten.⁷⁶ I första hand skall prestationerna återbäras in natura, i andra hand skall ersättning för prestationernas värde återbäras.⁷⁷ Syftet är att vardera parten skall försättas i samma situation som denne befann sig i innan avtalet ingicks.⁷⁸ Den underårige behöver dock endast utge ersättning i den mån ”[...] vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller eljest finnes hava för honom medfört nytta.”⁷⁹

⁷¹ Adlercreutz, a.a, s. 63.

⁷² SOU 2004:112, s. 191.

⁷³ Adlercreutz, a.a, s. 63.

⁷⁴ Prop 1993/94:251, s. 111.

⁷⁵ Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt I*, Studentlitteratur, tolfte upplagan, Lund 2002, s. 121, s. 238.

⁷⁶ Westman, a.a, s. 15.

⁷⁷ Adlercreutz, a.a, s. 238.

⁷⁸ Westman, a.a, s. 18.

⁷⁹ Adlercreutz, Axel, *Lärobok i allmän avtalsrätt*, elfte upplagan, Norstedts juridik AB, elfte upplagan, Lund 2000, s. 63.

2.6.3 Medkontrahentens goda tro

2.6.3.1 God tro avseende den underåriges myndighet

Det råder olika uppfattningar i svensk och dansk rätt i vilken utsträckning medkontrahentens goda tro avseende den underåriges myndighet kan binda den underårige vid avtalet. I svensk rätt saknar det för frågan om avtalets giltighet betydelse, att medkontrahenten åberopar att denne hade goda skäl att anta att den underårige var myndig, till exempel för att denne såg vuxen ut eller agerade myndigt. I dansk rätt finns dock en möjlighet till godtrosskydd för den medkontrahent som åberopar att han eller hon trodde att den underårige var myndig på grund av den underåriges utseende eller uppträdande.⁸⁰ Möjligheten för medkontrahenten att åberopa att denne trodde att den underårige var myndig torde dock vara mycket begränsad. Det beror dels på naturliga omständigheter som att det är svårt för medkontrahenten att åberopa god tro, när den underårige uppenbart ger intryck av att vara yngre än 18 år. Dels beror det på att det är enkelt att få klarhet i motpartens ålder genom att begära att få se legitimation. Kan den underårige inte visa upp legitimation, torde medkontrahenten inte heller kunna åberopa att han eller hon trodde att motparten var myndig.⁸¹

2.6.3.2 God tro avseende förmyndarens samtycke till den underåriges rättshandling

Medkontrahenten kan också hävda att han eller hon var i god tro avseende förmyndarens samtycke till den underåriges rättshandling. Det innebär att medkontrahenten gör gällande att trots att något förmyndarsamtycke inte föreligger, ändå hade rätt att utgå ifrån att förmyndaren hade gett sitt samtycke. Medkontrahentens goda tro kan i sådant fall baseras på att den underårige eller förmyndaren uppträder på ett sätt som gör att medkontrahenten får befogad anledning att utgå från att ett samtycke föreligger. Enligt lagtexten blir ett avtal som den underårige ingått utan förmyndarens samtycke alltid ogiltigt, även mot en godtroende medkontrahent. Det faktum att medkontrahenten var i god tro saknar således betydelse för frågan om avtalets giltighet.⁸²

Det finns dock en skillnad mellan den mening lagtexten ger uttryck för och den uppfattning som råder i viss svensk doktrin. Westman ger dock tydligt uttryck för en uppfattning som överensstämmer med lagen. Enligt Westman kan inte medkontrahenten genom att vara i god

⁸⁰ Lyng Andersen, Lennart och Iversen, Bent samt Nørgaard, Jørgen, *Umyndiges Formue*, Jurist og Økonomiforbundets forlag, København, 1988, s. 181.

⁸¹ Westman, a.a, s. 20.

⁸² Wallin/Vängby, a.a, s. 316.

tro påverka huruvida rättshandlingen skall anses giltig och den underårige bunden vid den.⁸³ Endast förmyndarens ratihabition eller behörigt fullgörande kan påverka rättshandlingens giltighet. Medkontrahenten kan endast påverka *sin egen* bundenhet vid rättshandlingen innan förmyndaren ratihaberar eller avtalet behörigen fullgörs, om denne, som tidigare nämnts, trodde att den underårige var myndig.⁸⁴

Nial ger också uttryck för uppfattningen att det inte spelar någon roll för avtalets giltighet om medkontrahenten är i god tro. Det är således alltid medkontrahenten som bär risken när ett avtal, även kontantköp, ingås med en underårige.⁸⁵ Lagstiftaren har dock i förarbetena till förmyndarskapslagen från 1924 gett uttryck för att ett visst godtrosskydd för medkontrahenten skall tillerkännas:

*”Låter förmyndaren den omyndige omhänderhava penningmedel, får han finna sig uti, att den, med vilken myndlingen inlåter sig i avtal, anses berättigad att utgå ifrån att den omyndige har fri förfoganderätt över pengarna, så framt ej särskilda omständigheter tala däremot.”*⁸⁶

Nial anser att uttalandet inte tillräckligt tydligt ger uttryck för att det i svensk rätt finns ett godtrosskydd för medkontrahenten, i situationer när den underårige innehar pengar. Nial framhåller dock att det *bör* vara så att om förmyndaren ger den underårige pengar och därmed försätter denne i en situation som enligt sedvänja medför en viss behörighet att ingå rättshandlingar, anses förmyndaren också ha gett ett tyst samtycke.⁸⁷

Adlercreutz och Wallin ger tydligt uttryck för uppfattningen att medkontrahenten har ett visst godtrosskydd. Den goda tron skall i så fall avse *förmyndarens* uppträdande och inte den underåriges. Om förmyndaren genom sitt uppträdande ger medkontrahenten befogad anledning att anta att samtycke föreligger, exempelvis genom konkludent handlande, kan medkontrahenten åberopa god tro och den underårige blir bunden av avtalet. Det gäller dock enbart inom vissa gränser och stor vikt läggs till vilken typ av rättshandling det är fråga om

⁸³ Westman, a.a, s. 19.

⁸⁴ Se avsnitt 2.6.2.

⁸⁵ Nial, a.a, s. 217.

⁸⁶ NJA II 1924, s. 317.

⁸⁷ Nial, a.a, s. 224-225.

samt den underåriges ålder.⁸⁸

I rättspraxis och i ARN:s ärenden⁸⁹ har den sista uppfattningen avseende medkontrahentens goda tro kommit till uttryck. Avtalet har i flera fall ansetts vara giltigt trots att ett samtycke faktiskt saknades, men på grund av att medkontrahenten hade befogad anledning att utgå från att förmyndarens samtycke förelåg.⁹⁰

När den underårige har egen arbetsinkomst eller eget hushåll, kompliceras situationen, eftersom den underårige i dessa fall har rätt att företa rättshandlingar utan samtycke. I vilken utsträckning medkontrahenten är skyldig att kontrollera var den underåriges pengar kommer ifrån, för att anses vara i god tro, är inte helt utrett. I de flesta fall skall dock en näringsidkare kunna förutsätta att en 16- eller 17-åring som vill ingå ett kontantköp, har egna pengar att förfoga över.⁹¹

2.6.3.3 "Pengereglen" i dansk rätt

I dansk rätt är "*pengereglen*" etablerad i praxis och i förarbetena, trots att den inte finns upptagen i lagtexten. Det uppmärksammas i förarbetena till lagen, att regeln inte existerar på samma sätt i andra nordiska länder.⁹² Regeln innebär att den som har pengar i sin hand och ingår ett avtal som görs kontant, förutsätts ha rätt att råda över pengarna. Köper således en 10-åring någonting kontant, kan säljaren räkna med att denne har rätt att ingå avtalet, så länge det är fråga om en sedvanlig rättshandling. Köper en 16-åring någonting kontant, kan säljaren räkna med att denne själv råder över pengarna och har ingen skyldighet att kontrollera att så verkligen är fallet. Kompetensfaktorn är alltså att den underårige har kontanter i sin hand. Den som tar emot pengar vid kontantavtal skyddas således i princip alltid av sin goda tro.⁹³

⁸⁸ Adlercreutz, a.a, s. 62 samt Wallin/Vängby, a.a, s. 316.

⁸⁹ Se kapitel fyra.

⁹⁰ SOU 1988:40, s. 172.

⁹¹ SOU 1988:40, s. 174.

⁹² Ugeskrift for Retsvæsen, Afdeling B, 1945, s. 29.

⁹³ Nielsen, Linda och Rasmussen, Vorstrup samt Taksøe-Jensen, Jesper, *Familieretten*, upplaga 2, GodJura A/S København 1997, kapitel 21.2.2.

3. Underåriga och konsumentmarknaden

I detta kapitel kommer innebörden av en konsumentkredit och kreditgivarens ansvar att klargöras. Kapitlet syftar också till att ge en överblick över underårigas betydelse på konsumentmarknaden.

3.1 Inledning

Konsument är en fysisk person som ingår ett avtal med en näringsidkare om något som är ämnat att användas främst för enskilt bruk. Tanken bakom konsumentbegreppet är att rättsligt skydda den svagare parten, konsumenten, i förhållande till den starkare parten, näringsidkaren.⁹⁴ För fordringar som lämnats av näringsidkare i dennes näringsverksamhet till konsument tillämpas huvudsakligen KKrL.⁹⁵ KKrL är framförallt tillämplig på enkla fordringar som grundas på ett kontrakt. Lagen gäller dock också för fristående fordringar, det vill säga fordringar utan samband med köp av en vara eller en tjänst, vilket gör att också löpande skuldebrev kan komma ifråga.⁹⁶

3.2 Definition av konsumentkredit

Begreppet konsumentkredit definieras inte uttryckligen i lagen.⁹⁷ Förarbetena nämner dock tre olika sorters krediter: lån, betalningsansånd och löpande krediter.⁹⁸ De två förstnämnda innebär att lånebeloppet är ett på förhand bestämt belopp. En löpande kredit, eller kontokredit, innebär att skulden varierar och att kredittagaren får göra uttag från ett konto upp till ett visst belopp. Ett exempel på sådant är ett kreditkort där pengar inte finns på kontot vid tiden för köpet. Detta skall dock inte förväxlas med betalkort, där pengar finns på kontot vid tiden för köpet. När ett betalkort används är det inte fråga om köp på kredit. Det är också fråga om en kredit även om lånebeloppet är mycket litet eller kredittiden mycket kort, kanske bara någon dag.⁹⁹

I KKrL 3 § stycke 1 definieras begreppet ”kreditköp”, köp av lösa saker:

⁹⁴ Olsen Lena, *Konsumentskyddets former*, Iustus förlag AB, Uppsala 1995, s. 23.

⁹⁵ KKrL § 1.

⁹⁶ Olsen, a.a, s. 121.

⁹⁷ Jämför gamla KKrL, 1 §, där kredit uppgavs vara ”betalningsansånd eller lån”. Denna definition var dock inte fullständig, eftersom även löpande krediter omfattades av lagen.

⁹⁸ Prop. 1991/92:83, s. 102.

⁹⁹ Eriksson, Anders och Lambert, Göran, *Konsumentkrediter*, Kommentarer till 1992 års konsumentkreditlag, Norstedts Tryckeri, Stockholm, 1993, s. 41-42.

"[...] köp av vara, då säljaren lämnar köparen anstånd med någon del av betalningen eller då någon del av betalningen erläggs med ett belopp som köparen får låna av säljaren eller av någon annan kreditgivare på grund av överenskommelse mellan denne och säljaren."

Det är alltså fråga om ett kreditköp om säljaren i samband med köpet låter köparen senarelägga hela eller delar av betalningen.¹⁰⁰ Det kan ske genom att säljaren fakturerar konsumenten så att betalningen först sker när köparen fått varan och fakturan i sin besittning.¹⁰¹ Vidare är ett köp på avbetalning också ett kreditköp, även om detta benämns som exempelvis uthyrning, om det är meningen att köparen skall bli ägare till varan.¹⁰² Kreditgivaren skall nämligen inte komma undan de tvingande reglerna i KKrL, genom att benämna avtalet för något annat än "köp". Kallar kreditgivaren det som i verkligheten är ett avbetalningsköp, för "hyra", "leasing"; "hyrköp" eller liknande, saknar detta betydelse. Det skall dock vara meningen att köparen är avsedd att bli ägare till egendomen. KKrL är således inte tillämplig på regelrätta hyresavtal.¹⁰³

3.2.1 Kreditgivarens ansvar

I slutet av 1980-talet blev marknadsföringen av krediter för privatpersoner mer hänsynslös, vilket fick till följd att många hushåll skuldsatte sig över sin betalningsförmåga.¹⁰⁴ För att understryka kreditgivarens ansvar mot konsumenterna, som är särskilt känsliga för kreditavtal, tillkom därför en reglering om kreditgivarens allmänna skyldigheter i 5 §:

"Näringsidkaren skall i sitt förhållande till konsumenten iaktta god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg."

Detta gäller såväl då avtalet ingås som under kredittiden.¹⁰⁵ Innebörden av god kreditgivningssed preciseras inte i lagtexten, eftersom begreppet förändras över tid. Begreppets innehåll formas av de etiska regler som bland annat Konsumentverket och Finansinspektionen utformar¹⁰⁶, till exempel att kreditgivaren skall vara seriös och motverka

¹⁰⁰ KKrL § 3.

¹⁰¹ Olsen, a.a, s. 123.

¹⁰² KKrL § 3 stycke 2.

¹⁰³ Eriksson/Lambertz, a.a, s. 71-72.

¹⁰⁴ Prop 1991/92:83, s. 32.

¹⁰⁵ Eriksson/Lambertz, a.a, s. 79.

¹⁰⁶ Prop 1991/92:83, s. 33-34.

en omfattande skuldsättning.¹⁰⁷ Det anses också strida mot god kreditgivningssed om kreditgivaren inte företar en kreditprövning på kredittagaren innan krediten lämnas.¹⁰⁸ Skyldigheten att utföra en omsorgsfull och noggrann kreditprövning innan krediten lämnas stadgas också i lag.¹⁰⁹

Kravet på god kreditgivningssed medför också vissa konkreta krav på själva kreditavtalet. Kreditavtal skall normalt ingås skriftligen,¹¹⁰ så att konsumenten får en chans att tänka igenom avtalet och dess villkor och för att undvika bevisproblem.¹¹¹ Vidare skall kreditgivaren informera om krediten på ett sakligt och korrekt sätt. Avtalet skall vara begripligt och ge en rättvisande bild av avtalet och villkoren skall vara skäliga.¹¹²

3.3 Allmänna Reklamationsnämnden

ARN är en statlig myndig vars främsta uppgift är att pröva konsumenttvister som rör vara, tjänst eller annan nytthet för enskilt bruk.¹¹³ Under 2006 inkom cirka 9000 ärenden till ARN.¹¹⁴ Ofta finns vissa begränsningar vad gäller minimibelopp för att en tvist skall kunna upptas av ARN. Som exempel kan nämnas att i dagsläget gäller att lägsta inköpspris för skor är 250 kronor, medan lägsta inköpspris för båtar är 1000 kronor. Innan konsumenten vänder sig till ARN skall denne ha försökt att komma överens med näringsidkaren i fråga. ARN är ingen domstol, men kan på begäran av sådan yttra sig i tvist. ARN ger endast rekommendationer om hur en tvist bör lösas och är inte tvungen att tillämpa gällande rättsregler, men strävar dock efter att i hög grad grunda sina avgöranden på gällande rätt. ARN:s avgöranden är också av stor betydelse för näringsidkarna och tre av fyra följer ARN:s rekommendationer.¹¹⁵

3.4 Barns betydelse på konsumentmarknaden

Det finns en bred forskning både i Sverige och utomlands rörande underåriga och

¹⁰⁷ Eriksson/Lambertz, a.a, s. 81.

¹⁰⁸ Prop 1991/92:83, s. 35.

¹⁰⁹ KKrL § 5a.

¹¹⁰ KKrL § 9.

¹¹¹ Olsen, a.a, s. 123.

¹¹² Prop 1991/92:83, s. 33.

¹¹³ Olsen, a.a, s. 36.

¹¹⁴ <http://www.arn.se/templates/Page.aspx?id=55>

¹¹⁵ Olsen, a.a, s. 37.

konsumentmarknaden.¹¹⁶ Några av de största privatekonomiska rapporter som genomförts i Sverige har utförts av bankerna Swedbank och Nordea.¹¹⁷ Barnen i undersökningarna är mellan 6 och 17 år. Dessa rapporter visar att barn är viktiga ekonomiska aktörer på marknaden, särskilt när det gäller varor som musik och media, godis och leksaker.¹¹⁸ Det senaste decenniet har barn dessutom blivit huvudkunder för ungdomssidor¹¹⁹ på Internet, som säljer virtuella tjänster. Medelåldern för köparna av dessa tjänster är 16,2 år och de betalar oftast för tjänsterna genom sina egna eller förmyndarens telefonabonnemang.¹²⁰

Sammanlagt förfogar barn enligt deras förmyndare över cirka 5 miljarder kronor per år, vilket gör de till en köpstark konsumentgrupp.¹²¹ Leksaksbranschens detaljhandelsomsättning för år 1987 var 2,2 miljarder kronor varav underårigas inköp stod för 700 miljoner kronor eller en tredjedel av omsättningen.¹²² Enligt branschens uppfattning var också en betydande del av dessa köp gjorda av underåriga under 16 år.¹²³

Många underåriga förfogar själva över barnbidraget och har egna inkomster. De äldre barnen har ofta inkomster från feriejobb, medan de yngsta barnen i undersökningarna, sexåringarna, har egna inkomster i form av månadspeng.¹²⁴ Anledningen till att förmyndare låter sina barn förfoga över pengar varierar. Motiven som ges är främst praktiska, exempelvis att barnet skall kunna köpa något när det inte befinner sig tillsammans med förmyndaren. Vidare uppges pedagogiska motiv, såsom att barnet skall lära sig handskas med pengar.¹²⁵ En tydlig slutsats som kan dras av undersökningarna är att dagens konsumentkultur är annorlunda på flera sätt än den var när lagstiftningen om underårigas rättshandlingsförmåga tillkom.¹²⁶ Idag agerar många underåriga som om de vore självständiga konsument, vilket ingår i en normal barndom idag. Det senaste decenniet har dessutom medier blivit allt viktigare i barns liv,

¹¹⁶ Se till exempel Hansen, Flemming och Halling, Jens samt Nielsen, Jens-Carsten, *The Economic Power of Children*, publicerad i Olsen, Lena (redaktör), *Barns makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004.

¹¹⁷ Gabrielsson, Ingela, *Så mycket får svenska barn i veckopeng och månadspeng*, Synovate Temo för Nordea, 2006 och Samuel, Ulla, *Tonåringar och deras pengar*, Institutet för privatekonomi Swedbank 2003 och Samuel, Ulla, *Veckopengen*, Institutet för privatekonomi Swedbank, Stockholm 2006.

¹¹⁸ Olsen, Lena, *Barns Makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 103.

¹¹⁹ www.apberget.se, www.habbo.se, www.hamsterpaj.se

¹²⁰ Svt:s tv-program *Uppdrag granskning*, den 8 maj 2007.

¹²¹ Gabrielsson, a.a, Bild 6.

¹²² Sifforna är 20 år gamla, vilket medför att de sannolikt är mycket högre idag.

¹²³ SOU 1988:40, s. 132.

¹²⁴ Samuel, a.a, s. 7 (i genomsnitt 81 kr i månadspeng år 2006).

¹²⁵ Olsen, *Barnet, marknadsföringen och rätten*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004 s 93.

¹²⁶ Rättsreglerna rörande underårigas rättshandlingsförmåga grundar sig på förarbeten till 1924 års förmynderskapslag.

vilket har bidragit till ett ökat kommersiellt tryck på barn.¹²⁷ Med medier följer nämligen marknadsföring för olika varor som riktar sig speciellt till barn.¹²⁸

3.5 Barns egen syn på sin roll som konsumenter

Under 2004 företogs flera forskningsprojekt rörande barns förhållande till ekonomi vid Linköpings universitet.¹²⁹ Projektens slutsatser grundades på intervjuer med barn i åldrarna 3-17 år. För denna uppsats är det intressant att se vilka slutsatser som kunde dras från intervjuerna med de äldre barnen, det vill säga tonåringarna. Nästan alla tonåringar fick själva disponera barnbidraget och för några framstår barnbidraget som något de själva har självklar rätt till.¹³⁰ Vidare ansåg de att de själva skulle ha rätt att bestämma vad de skulle göra med pengarna, också pengar som sparades på bank.¹³¹ För tonåringarna var konsumtion mycket viktigt, särskilt av sociala skäl, till exempel för att kunna köpa de rätta kläderna. De ansåg att det var viktigt att kunna bestämma själv; prioritera, spara och göra sina egna misstag.¹³² Att köpa en jacka för 4000 kr och att hyra en film var exempel på rättshandlingar som ansågs självklara att kunna företa på egen hand. Inköp av kapitalvaror och köp som medför skuldsättning ansåg dock de flesta att de inte helt skulle besluta på egen hand, även om de också i sådana fall ville bli informerade och ge sina synpunkter.¹³³

¹²⁷ Olsen, a.a, s. 19.

¹²⁸ Olsen, a.a, s. 87.

¹²⁹ Näsman, Elisabeth och von Gerber, Christina, Räkna med oss, *Vi i 5:an berättar om pengar*, Unitryck, Linköpings universitet 2001 och Näsman, Elisabeth och von Gerber, Christina, *Mina Pengar! Får små barn handla själva?*, Unitryck, Linköpings universitet 2001 samt Näsman, Elisabeth och von Gerber, Christina, *Typ pank! Från 5:an till 9:an*, Unitryck, Linköpings universitet 2001.

¹³⁰ Näsman, Elisabeth och von Gerber, Christina Räkna med oss, *Vi i 5:an berättar om pengar*, Unitryck, Linköpings universitet 2001, s. 42.

¹³¹ Näsman/von Gerber, a.a, s. 162-164.

¹³² Näsman/von Gerber, a.a, s. 170.

¹³³ Näsman/von Gerber, a.a, samt Näsman, Elisabeth, *Barn, Barndom och barns rätt*, publicerad i Olsen, Lena (redaktör), *Barns makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 63.

4. Rättspraxis

I detta kapitel presenteras rättspraxis från svensk och dansk rätt samt avgöranden från ARN. I anslutning till rättsfallen följer de slutsatser som jag har dragit från dessa.

4.1 Rättsfall som avser kontantköp

I det följande skall behandlas ett rättsfall som upptagits i Svea Hovrätt i oktober 1987 samt tre avgöranden som avgjorts av ARN som alla avser kontantinköp. I samtliga fall har en underårig gjort ett kontantinköp utan förmyndarens samtycke som förmyndaren sedan har velat låta återgå. Grunden som anfördes i samtliga fall var att avtalet inte var bindande, eftersom det ingåtts med en underårig utan samtycke av förmyndaren.

4.1.1 RH 1988:84 ”Stövlarna”

En 13-årig flicka köpte ett par stövlar för 840 kronor av en skobutik. Flickan betalade stövlarna med pengar som hon själv disponerade över och som hon tidigare hade fått av sin förmyndare. Hon ångrade sig strax efter köpet, men bolaget ville inte återta stövlarna. Förmyndaren stämde därför bolaget hos Stockholms TR och yrkade att avtalet var ogiltigt eftersom flickan var underårig. Skobutiken bestred yrkandet och hävdade att förmyndaren hade gett ett underförstått samtycke till köpet genom att låta flickan disponera pengarna. Dessutom var det inte orimligt att förutsätta att förmyndarens samtycke förelegat med hänsyn till varans slag, dess pris och flickans ålder. Säljaren ansåg sig alltså vara i god tro.

TR:n konstaterade först att det i målet finns två, kanske oförenliga, intressen som står mot varandra. Dels en underårigs intresse av att inte bli bunden av ett möjligtvis ofördelaktigt avtal, ingånget i ungdomligt oförstånd och dels en näringsidkares intresse av att slippa en alltför omfattande och besvärande kontroll av kundernas ålder. TR:n konstaterade sedan att det är vanligt att underåriga idag gör kontantinköp av detta slag. Vidare konstaterade TR:n att en skobutik, i vilket det i målet är fråga, har en kundkrets som till stor del utgörs av underåriga. Dessa gör oftast sina inköp med sina respektive förmyndares samtycke.

TR:n kom fram till att en näringsidkare kan förutsätta att en underårig som betalar med egna pengar har samtycke från förmyndaren, eftersom denne har lämnat pengarna till den underårige. Detta domskäl grundade TR:n på det tidigare nämnda uttalandet i förarbetena till

förmyndarskapslagen.¹³⁴ Vidare anförde TR:n att sådana omständigheter som talar emot att den underårige har samtycke kan vara barnets ålder eller egendomens art och pris. I det här fallet finns inga sådana omständigheter, eftersom det inte är ovanligt att 13-åringar köper ett par stövlar. Skobutiken har därför haft anledning att tro att samtycke förelåg och flickan är bunden av sitt köp. Hovrätten gjorde samma bedömning som TR:n och fastställde domen. hovrättens dom överklagades, men HD fann inte skäl att bevilja prövningstillstånd.

En ledamot var emellertid av motsatt uppfattning, beträffande domskälen, men inte beträffande domslutet. Han anförde att enligt lagtexten finns antingen ett godtagbart samtycke och då blir den underårige bunden vid avtalet, eller så saknas ett förmyndarsamtycke och då blir avtalet ogiltigt. Ovan nämnda uttalande kan alltså inte tillerkänna medkontrahenten ett godtrosskydd vid kontantaffärer, eftersom en sådan rättsuppfattning strider mot gällande lag. Däremot ansåg den skiljaktige ledamoten att flickan i det här fallet skulle vara bunden av köpet, eftersom det förelåg ett generellt samtycke. Förmyndaren hade lämnat pengar för inköp av skor och flickan hade köpt ett par stövlar, låt vara inte av den modell och för det pris som förmyndaren hade önskat.

Slutsats: Enligt en strikt lagtolkning kan en underårige inte ens köpa en glass själv, om inte försäljaren har förmyndarens uttryckliga samtycke och försäljaren kan aldrig förutsätta att ett samtycke föreligger. Denna uppfattning gav den skiljaktige ledamoten uttryck för. Rättsfallet visar dock att TR:n och hovrätten tillerkände medkontrahenten ett visst godtrosskydd trots att det strider mot vad som uttryckligen stadgas i lagtexten. Domstolarna konstaterar att om förmyndaren har gjort det möjligt för den underårige att uppträda som om denne har ett samtycke, exempelvis genom att låta denne disponera pengar, så föreligger ett tyst samtycke och avtalet blir giltigt, såvida inte den underåriges ålder, varans karaktär eller pris indikerar något annat. Huruvida dessa omständigheter kan indikera att förmyndarens samtycke inte föreligger, är förmodligen något som är beroende av vilka rättshandlingar underårige normalt kan företa, sett i ljuset av vilken tidsepok det är frågan om. Hovrättens dom kom 1988 och precis som det förhåller sig i dagsläget, var det på den tiden inte ovanligt att underårige köpte skor och kläder på egen hand. Vilka rättshandlingar som anses vara sedvanliga, med tanke på den vara och dess pris de avser, är något som kommer att framgå med tiden och som framtida rättspraxis mer exakt kommer att fastställa. I detta fall har rätten slagit fast att det är

¹³⁴ NJA II 1924 s. 317, (se avsnitt 2.6.3.5).

acceptabelt att en 13-åring köper ett par stövlar för 840 kronor.

TR:n och hovrätten konstaterar att det finns två intressen som står mot varandra, den underåriges och näringsidkarens. Domstolarna resonerar inte kring vilket intresse som är mest skyddsvärt. Domstolarna tycks vara medvetna om att underåriga idag har en helt annan möjlighet att handla och göra inköp än de hade vid den tidpunkt då lagstiftningen om underårigas rättshandlingsförmåga kom till. Domstolarna nämner det faktum att skobutiken framförallt har underåriga kunder, ”av vilka de flesta gör sina inköp med respektive förmyndares samtycke”. Domstolarna har genom sin dom visat att de sett situationen ur skobutikens perspektiv. Butiken hade förmodligen haft svårigheter att klara sig ekonomiskt, om inte de underåriga kunderna kunde handla där. Några av dessa gör dessutom inköp utan förmyndarsamtycke, men det vore för omständligt för butiken att kontrollera huruvida ett samtycke finns. Domstolarna fäster dock inte vikt vid att några saknar förmyndarsamtycke. Ovanstående resonemang tyder på att domstolarna anser att näringsidkarens intressen är mer skyddsvärda än den underåriges.

TR:n och hovrätten diskuterar inte huruvida underåriga borde få ingå avtal överhuvudtaget, oavsett om de har förmyndarens samtycke eller ej. Inte heller förs en diskussion om bestämmelsen att underåriga inte får ingå avtal utan förmyndarens samtycke, vars syfte är att skydda underåriga från att företa ofördelaktiga rättshandlingar. Förmyndarsamtycke tycks vara det som avgör om avtalet blir giltigt eller ej. Finns sådant, blir avtalet giltigt. I det här fallet har hovrätten genom sin dom, dessutom slagit fast, att det räcker med att den underåriga uppträder på ett sådant sätt, att det för näringsidkaren ser ut som om denne har samtycke.

4.1.2 ARN 1983-R2377 ”Dataspellet”

En 10-årig pojke köpte ett dataspel för 239 kronor. ARN:s bedömning var att med hänsyn till barnets ålder och varans pris, så är 239 kronor mycket pengar för en 10-åring. Vidare kan leksaker uppfattas som något meningslöst och onyttigt, vilket säljaren borde ha förstått. Säljaren kunde alltså inte utgå från att det fanns ett samtycke och avtalet betraktades därmed som ogiltigt.

Kommentar: Typfallet har valts ut för att visa vilka sorts inköp som kan anses vara ”onyttiga” och som på den grunden inte har godkänts av nämnden. I andra fall som bedömts på samma

sätt har det bland annat handlat om inköp av papegojor, legosoldater och piercing.¹³⁵

4.1.3 ARN 1989-R61263 ”Cykeln”

En 17-årig pojke köpte en cykel för 2795 kronor. Pengarna hade han erhållit efter att ha fått skatteåterbäring, vilket han upplyste försäljaren om. ARN:s bedömning var att köpet var giltigt eftersom försäljaren hade goda skäl att antaga att pojken hade egen arbetsinkomst som han själv kunde råda över. Varken pojkens ålder, varans art eller pris indikerade att samtycke saknades.

Kommentar: Typfallet har valts ut för att visa vilka beloppsgränser som ARN anser vara godtagbara, när det gäller ett kontantinköp som gjorts av en underårig. I övriga fall har nämnden gjort samma bedömning som här, men det köpta objektet kostade mindre än 2795 kronor. Barnen som gjorde inköpen var alla över 10 år, men inte äldre än 17 år och det handlade om inköp av kläder, skor och mobiltelefoner.¹³⁶

4.1.4 ARN 2002-5745 ”Sparkcykeln”

En 10-årig pojke köpte en sparkcykel för 398 kronor. ARN:s kortfattade bedömning var att säljaren inte på några grunder kunde förutsätta samtycke. Pojken var därmed inte bunden av köpet.

Kommentar: Typfallet har valts ut för att visa vid vilken betydelse barnets ålder har enligt ARN, för att ett kontantköp av varor över 100 kronor, skall bli giltigt. Åldersgränsen tycks vara omkring 11 år. Det finns avgöranden där inköp av liknande vara till ett värde av 300 kronor har gjorts av en 10-årig och en 12-årig och där nämnden har godkänt 12-åringens köp, men inte 10-åringens. Exempel på avgöranden som nämnden inte har godkänt är när en 8-åring har köpt en skateboard och när en 10-åring har köpt ett dataspel.¹³⁷

4.1.5 Slutsats för ovanstående typfall

ARN resonerar på samma sätt som i rättsfallet från hovrätten när det gäller kontantinköp, det vill säga att ett köp som görs kontant presumeras samtycke, såvida det inte är fråga om ett osedvanligt köp. Inköp av kläder, skor och mobiltelefoner tycks vara exempel på varor som nämnden godkänner, men leksaker, djur och dataspel kan uppfattas som ”onyttiga” och på

¹³⁵ Dnr 1984-R5852 (papegojor), Dnr 1985-R5337 (legosoldat), Dnr 2004-8335 (piercing).

¹³⁶ Dnr 2005-1725 (jeans), Dnr 2003-8266 (kängor), Dnr 2003-7431 (mobiltelefon), Dnr 1991-R3277 (jacka).

¹³⁷ Dnr 1988-R1611 (skateboard) och Dnr 1983-R2377 (dataspel).

den grunden godkänns inte alltid sådana köp.

Att en underårig förfogar över en större summa pengar, kan vara en omständighet som kan ge säljaren anledning att utgå ifrån att ett samtycke från förmyndaren saknas. Vilket belopp en underårig kan handla för, utan att säljaren har befogad anledning att misstänka att samtycke saknas, kan inte sägas med säkerhet. Min uppfattning utifrån att ha läst ARN:s avgöranden är att säljaren inte kan åberopa god tro om den underårige handlar för 3 000 kronor eller ett högre belopp.¹³⁸ Det är förstås beroende av barnets ålder och ju äldre barnet är, desto högre belopp godkänner naturligtvis nämnden att denne handlar för.

När det gäller åldersgränser tycks nämnden acceptera att barn över 11 år köper saker kontant utan att ett uttryckligt förmyndarsamtycke finns. Är den underårige dessutom över 16 år, godkänns i princip alla kontantavtal, eftersom att säljaren kan presumera att från 16 års ålder motparten har egen arbetsinkomst som denne kan råda över. När det gäller köp som gjorts av underåriga under 11 år, tycks nämnden vara mer restriktiv, såvida det inte handlar om riktigt låga summor (under 100 kronor). I många av dessa fall har nämnden inte gett någon tydlig förklaring till sin bedömning, mer än att ”säljaren hade inte skäl att förutsätta samtycke”. Avsaknaden av tydligt förmyndarsamtycke har här varit tillräckligt för att den underårige inte skall bli bunden av avtalet. I de avgöranden som rör de äldre barnen (över 11 år), ger nämnden en motsatt förklaring till sin bedömning såsom ”säljaren hade ingen anledning att anta att samtycke *inte* förelåg”. En slutsats som således kan dras är att det synes vara förmyndaren som står risken när den underårige är över 11 år, men inte om denne är yngre än 11 år.

4.2 Rättsfall som avser kredit- och hyresavtal

I det följande skall behandlas ett rättsfall som avgjorts av HD 1964 samt tre rättsfall som avgjorts av dansk domstol år 1932 respektive 1952 respektive 1976 samt två avgöranden som avgjorts av ARN som alla avser avtal där skuldsättning kan komma att ingå. I samtliga fall har en underårig ingått ett kredit- eller hyresavtal utan förmyndarens samtycke och som förmyndaren sedan har velat ogiltigförklara. Grunden som anfördes i samtliga fall var att avtalet inte var bindande på grund av att det ingåtts med en underårig utan samtycke med

¹³⁸ Jag har inte hittat något avgörande där ARN inte godkänt köpet med motivering att beloppet var för högt. Det högsta godkända belopp som jag har hittat är det som presenteras i fallet ”cykeln”.

förmyndaren.

4.2.1 NJA 1964 s. 139 "Persiennerna"

En underårig make, B, med egen arbetsinkomst om 801 kronor i månaden träffade avtal om köp av persienner till makarnas gemensamma hem. Persiennerna kostade 259,50 kronor och skulle betalas vid leveransen. Det var alltså fråga om ett kreditköp. När försäljaren var på besök i hemmet var båda makarna närvarande och var överens om köpet. Det var dock B som skrev på avtalet eftersom den andre maken gjorde värnpliktstjänstgöring och därför inte hade någon inkomst. När försäljaren kom för att leverera persiennerna kunde B inte betala och ville häva köpet. Försäljaren stämde då B, men B hävdade att avtalet var ogiltigt eftersom hon var underårig. Försäljaren hävdade att B:s utseende hade gett honom uppfattningen att B var myndig. Som grund till att avtalet skulle bli giltigt åberopade försäljaren i första hand att avtalet var en sådan rättshandling som tillhörde hushållet. I andra hand åberopade försäljaren att avtalet skulle bli giltigt, eftersom B hade egen förvärvsinkomst och kunde råda över denna.

Hovrätten, vars dom senare fastställdes av HD, kom fram till att arbetsinkomsten inte medförde att B *"[...] ägt att utan förmyndarens samtycke ingå avtal med sådan karaktär av skuldsättning varom i målet är fråga."* Kontantköp är oftare men givetvis inte alltid bindande. B hade förvisso egen arbetsinkomst, men enbart detta förhållande medför inte att B kan ingå avtal utan samtycke med förmyndaren, särskilt inte när det är fråga om ett kreditavtal. Vid tiden för rättsfallet fanns inte FB 9:2a men däremot den liknande regeln 5:12 i giftermålsbalken från 1920, som åberopades i målet. Det ansågs att köp av persienner inte var en nödvändighet för det dagliga hushållet. Dessutom var kostnaden av större betydelse för makarna. Hovrätten kom till sist fram till att det inte hade funnits någon omständighet som tydde på att B, trots sin underårighet, skulle vara bundet av avtalet. B kunde därför inte anses vara bunden av avtalet.

Slutsats: Hovrätten och HD slår fast att enbart det faktum att den underårige har egen arbetsinkomst, innebär inte att denne kan ingå ett kreditavtal. Denna uppfattning överrensstämmer med innehållet i lagtexten, som stadgar att underåriga inte kan sätta sig i skuld, oavsett om de har rätt att råda över intjänad inkomst. Domstolarna resonerar inte ingående kring vilken betydelse förmyndarens samtycke har i frågan. Det enda domstolarna konstaterar är att det inte fanns någon omständighet som gav medkontrahenten befogad anledning att förutsätta samtycke. Om det hade funnits någon grund som indikerade på att det

förelåg ett förmyndarsamtycke, skulle domstolarna ha resonerat annorlunda? Frågan är vilken grund som domstolarna anser väger tyngst för att ogiltigförklara avtalet, att det är ett avtal som innebär skuldsättning eller att det har ingåtts utan förmyndarens samtycke? Om det hade varit avtalets karaktär som var avgörande, borde inte domstolarna ha bedömt avtalet som ogiltigt med en gång, istället för att gå vidare och fråga sig om ett samtycke förelåg? När domstolarna konstaterar att det inte finns någon anledning att förutsätta samtycke, konstaterar domstolarna att avtalet är ogiltigt. Det tyder på att förmyndarens samtycke är det rekvisit som avgör om ett kreditavtal är giltigt.

Försäljaren åberopar att han fick uppfattningen att den underårige var myndig på grund av dennes vuxna utseende och att han därmed var i god tro. Detta åberopande bortser domstolarna ifrån, vilket torde innebära att medkontrahentens goda tro avseende att den underårige är myndig, inte kan åberopas som grund för att göra avtalet giltigt. Även denna uppfattning stämmer överens med lagtexten som stadgar att medkontrahentens goda tro inte kan påverka avtalets giltighet.

När det gäller ett avtal som ingås när den underårige har ett eget hushåll, konstaterar domstolarna att avtalet måste avse något som har betydelse för hushållet. Domstolarna anser att persienner inte har tillräcklig anknytning till hushållet och därmed är avtalet ogiltigt. Hovrätten säger dock ingenting om att kreditavtalet skulle vara giltigt om köpet hade avsett något som avsåg hushållet. Detta kan tyda på att den avgörande faktorn, om ett kreditavtal som den underårige med eget hushåll har ingått skall bli giltigt, är huruvida avtalet avser hushållet. Att det är fråga om ett kreditavtal är således sekundärt. Domstolarna tar också hänsyn till det faktum att persiennerna är dyra i förhållande till makarnas ekonomi. Skulle domstolarna ha gjort en annorlunda bedömning om det i samma fall hade varit fråga om något som tydligt hörde till hushållet och vars pris inte var högt i förhållande till B:s inkomst?

HD:s dom gavs för 43 år sedan och konsumtionskulturen har förändrats mycket sedan dess. En stor förändring är att betalning med kontanta medel alltmera har börjat ersättas av kortbetalning, både betal- och kreditkort. Flertalet avtal i dagsläget utgörs av kreditavtal, eftersom många beställer på Internet och dylikt. Hade HD dömt annorlunda om ett liknande fall togs upp till domstol idag, på grund av att konsumtionskulturen och underårigas verkliga makt som konsumenter har förändrats?

4.2.2 Danskt rättsfall: U 1932 s. 833 Ø "Motorcykeln 1"

En underårig man, J, köpte utan sin förmyndares samtycke en motorcykel på avbetalning med äganderättsförbehåll i oktober 1930. En första delbetalning om 500 kronor betalades och därefter skulle 78 kronor och 68 öre erläggas i 20 månader framöver. J arbetade som elektriker och hade en fast inkomst. I september 1931, nästan ett år efter avtalets ingående, upphörde J att betala delbetalningarna. Säljaren stämde då denne inför Landsreten. J:s förmyndare ansåg att han inte på något sätt samtyckt till köpet och att avtalet skulle ogiltigförklaras på grund av J:s underårighet. Säljaren yrkade att förmyndaren hade ratihaberat avtalet, genom att inte protestera mot avtalet förrän nästan ett helt år efter dess ingående. Förmyndaren svarade att även om det gått lång tid efter avtalets ingående, så kunde inte det betyda att han hade samtyckt till köpet.

Landsreten kom fram till att det inte fanns några omständigheter som indikerade för säljaren att J hade sin förmyndares samtycke vid avtalets ingående. Fadern hade visserligen inte framfört några invändningar mot avtalet förrän ett år senare, men den tidslängden var inte tillräcklig för han skulle anses ha ratihaberat, särskilt inte när det var fråga om en relativt stor köpesumma. Slutligen konstaterade Landsreten att J främst hade använt motorcykeln för nöjes skull och inte till nyttiga ändamål, som till exempel att ta sig till och från arbetet. Avbetalningsköpet bedömdes därför som ogiltigt. Landsreten valde dock att inte gå in på vilka konsekvenser ogiltigheten skulle medföra.

Slutsats: Rättsfallet är från 1932, så det är svårt att bedöma om domstolen hade resonerat på samma sätt idag. Landsreten tycks medge att det finns en möjlighet att avtalet blir giltigt, genom förmyndarens passivitet. Om inte förmyndaren protesterar mot avtalet inom skälig tid, så innebär det att säljaren får uppfattningen att ett samtycke föreligger. I det här fallet ansågs dock inte ett års tid efter avtalets ingående vara tillräckligt lång tid, för att tyst ratihabition ansågs ha skett. Rätten hade förmodligen resonerat annorlunda om det hade varit fråga om ett kontantköp, eftersom sådana köp är mindre riskabla till sin karaktär än kreditköp, med tanke på skuldsättningen. Dessutom var det fråga om en relativt stor köpesumma i målet, vilket troligtvis också bidrog till att rätten inte bedömde att förmyndaren hade ratihaberat avtalet genom passivitet.

I målet var det fråga om ett avbetalningsköp med äganderättsförbehåll. Ett sådant köp skiljer sig ekonomiskt från ett vanligt kreditavtal, på så sätt att säljaren inte behöver företa en lika

noggrann kontroll av köparens ekonomi som vid regelrätta kreditavtal. Egendomen varom avtalet gäller ger säljaren tillräcklig säkerhet. För den underårige gäller precis som för säljaren, att de ekonomiska riskerna inte är lika stora som vid ett typiskt kreditavtal, eftersom säljaren kan återta egendomen om den underårige inte kan betala. Anledningen till att underåriga inte skall kunna företa rättshandlingar är främst att skydda dem från följderna av ofördelaktiga avtal. Ett avbetalningsköp med äganderättsförbehåll torde alltså innebära färre risker än andra kreditavtal och hade eventuellt kunnat bli giltigt på den grunden. Ett avbetalningsköp strider emellertid mot förbudet att underåriga inte får skuldsätta sig. Underåriga över 16 år med egen arbetsinkomst, har som bekant rätt att råda över denna inkomst och egendom som träder i inkomstens ställe. Underåriga får också handpantsätta denna egendom, så länge den underårige inte kan bli personligt betalningsansvarig.¹³⁹ Borde inte den underårige också kunna ”pantsätta” sin arbetsinkomst, genom att ingå ett avbetalningsköp med äganderättsförbehåll? Landsretsen har genom sin dom slagit fast att så inte är fallet, men eftersom rättsfallet är så gammalt, är det möjligt att rätten hade resonerat annorlunda om fallet hade tagits upp till domstol idag.

Det var alltså en kombination av flera faktorer som gjorde att rätten bedömde avtalet som ogiltigt; att inget uttryckligt förmyndarsamtycke förelåg och att det var fråga om ett köp till ett avsevärt belopp. Vidare har rätten ansett att motorcykeln inte har kommit den underårige till nytta, vilket också kan ha bidragit till domslutet. Precis som i rättsfallet ”persiennerna” tycks inte rätten ha ogiltigförklarat avtalet på den grunden att det handlade om avtal där skuldsättning ingick.

4.2.3 Danskt rättsfall: U 1952 s. 903 Ø ”Motorcykeln 2”

En underårig man, K, köpte på avbetalning med äganderättsförbehåll en motorcykel som kostade totalt 1400 kronor. Han betalade första delbetalningen på 400 kronor och därefter skulle han betala 111 kronor i månaden. K var fast anställd som chaufför och tjänade 360 kronor i månaden, varav 240 kronor betalade han till sina föräldrar för mat och husrum. Så snart avtalet ägt rum, stämde K:s förmyndare säljaren och yrkade att köpet var ogiltigt på grund av K:s underårighet och att förmyndarsamtycke saknades. Säljaren yrkade i första hand att han hade varit i god tro avseende K:s myndighet. K hade bekräftat att han var myndig genom att skriva under avbetalningskontraktet, där det fanns en klausul som löd: *”Det bemærkes, at køberen er fyldmyndig.”* Säljaren yrkade i andra hand att K hade egen

¹³⁹ Se avsnitt 2.4.2.3.

arbetsinkomst som han själv kunde råda över och att K hade för avsikt att betala resterande delbetalningar med sin arbetsinkomst. Samtycke från K:s förmyndare är således inte nödvändigt.

Landsreton konstaterade att säljaren inte kunde vara i god tro avseende K:s myndighet. Enbart det faktum att K hade undertecknat kontraktet, där han bekräftade att han var myndig, kunde inte föranleda att säljaren hade varit god tro. Säljaren har heller inte på något sätt försökt ta reda på K:s ålder, exempelvis genom att fråga efter legitimation. Dessutom anser rätten att K till utseendet inte ger intryck av att vara myndig. Säljaren kan därför inte anses vara i god tro och får stå risken att avtalet går tillbaka. Vidare kom rätten fram till att säljaren borde ha förstått att K inte skulle kunna betala alla delbetalningar, eftersom motorcykeln var för dyr i förhållande till K:s arbetsinkomst. Trots att den första betalningen hade erlagts med den underåriges egna medel, innebar det inte att denne på egen hand kunde köpa en motorcykel på avbetalning. Säljaren borde ha kontrollerat om förmyndarens samtycke fanns. Landsreton slår fast att säljaren har vidsträckt ansvar att dels kontrollera den underåriges ålder och dels, om denne är underårig, kontrollera huruvida samtycke föreligger. Om säljaren försummar denna plikt, så står denne risken att avtalet blir ogiltigt. Landsreton ogiltigförklarar därmed avtalet.

Slutsats: Landsreton har inte fäst vikt vid säljarens goda tro avseende K:s myndighet. Enligt dansk rätt finns en möjlighet att säljaren skyddas om denne är i god tro avseende den underåriges myndighet, men möjligheten att åberopa god tro avseende myndigheten är mycket begränsad. Det räcker inte med att den underårige själv bekräftar att denne är myndig, som i det här fallet. Den underåriges medkontrahent skall göra en noggrann kontroll av den underåriges ålder, annars står medkontrahenten risken att avtalet går åter. Denna uppfattning innebär att den starkare parten i kontraktsförhållandet, näringsidkaren, står risken om denne inte kontrollerar att de förutsättningar som krävs för att avtalet skall bli giltigt, föreligger.

Avtalet ogiltigförklarades på grund av att förmyndarsamtycke saknades, men inte för att det var fråga om ett avbetalningsköp. För att ett köp med äganderättsförbehåll skall bli giltigt, är det inte tillräckligt att den underårige har egen arbetsinkomst varom denne själv råder. Domen tyder dock på att ett köp på avbetalning kan bli giltigt om förmyndaren ger sitt samtycke. Huruvida detta samtycke måste vara uttryckligt eller om medkontrahenten kan anta att förmyndarens samtycke föreligger, om det finns någon omständighet som indikerar att samtycke föreligger, ger inte rättsfallet något svar på.

4.2.4 Danskt rättsfall: U 1976 s. 65 H ”Banklånet”

En 17-årig pojke, A, tog upp ett banklån, med förmyndarens samtycke, men utan att överförmyndarens samtycke hade efterfrågats. När A fyllde 18 år, ville han ogiltigförklara avtalet. Han yrkade i första hand att han hade ingått låneförbindelsen när han var underårig, vilket medförde att avtalet var ogiltigt. I andra hand yrkade han att ett låneavtal inte kunde bli giltigt eftersom överförmyndaren inte hade samtyckt till förbindelsen och i sista hand yrkade han att han inte hade ratihaberat avtalet när han blev myndig.

Lansretsen, vars dom senare fastställdes av Højesteret, konstaterade att ratihabation inte behöver ske uttryckligen, utan kan genom konkludent handlande. Så kan vara om personen i fråga genom sitt uppträdande ger intryck av att denne vill att avtalet skall vara giltigt, till exempel genom att använda egendomen varom avtalet gäller. I det här fallet hade käranden tydligt visat att han inte godkände avtalet genom att klandra det i domstol. Landsretsen slog därmed fast att käranden inte hade ratihaberat avtalet. Avtalet är därmed ogiltigt, men banklånet har kommit käranden till nytta, när denne var underårig. Pengarna hade nämligen använts till studier. Utbildning anses enligt lagtexten och i allmänhet vara något som är nyttigt för underåriga. Därför skall käranden återgälda den summa som han hittills har lånat. Det har ingen betydelse att överförmyndarens samtycke inte har givits.

Slutsats: En första slutsats som kan dras från rättsfallet, är att enbart det faktum att en underårig har ingått ett banklån, innebär inte att det är ogiltigt, trots att det strider mot förbudet att underåriga inte får skuldsätta sig. Vidare kan konstateras att överförmyndarens samtycke inte behövs för att ett avtal om skuldsättning skall bli giltigt. I det här fallet var det dock fråga om ett lån avsett för studier. Sådana lån kan den underåriga uppta utan att tillfråga överförmyndaren, under förutsättning att det är ett lån som ges från ett statligt institut och inte från en bank. För banklån krävs alltid både förmyndarens och överförmyndarens samtycke. I det här fallet hade förmodligen överförmyndaren godkänt lånet, om denne hade tillfrågats vid avtalets ingående. Förmodligen var det därför som Landsretsen inte fäste avseende vid att överförmyndarens samtycke saknades.

Det som tycks vara avgörande för avtalets giltighet, är om det finns ett samtycke, antingen från förmyndaren eller från den underåriga när denne har blivit myndig. I ett tidigare

rättsfall¹⁴⁰, hade en myndig person tagit pantbrev i anspråk som han hade utställt som underårig. Han yrkade senare i domstol att pantbreven var ogiltiga, eftersom de hade ställts ut när han var underårig. Rätten slog dock fast att han hade ratihaberat avtalet, på grund av att han hade utnyttjat pantbreven när han blev myndig. I det här fallet ansågs inte avtalet giltigt, eftersom den underårige klandrade det så snart han blev myndig. Då aktualiseras regeln om att prestationerna skall återbäras till vardera parten, med undantag till fördel för den underårige som skyddas på så sätt att denne enbart behöver ersätta det som denne har haft nytta av. Landsreten kommer fram till att banklånet hittills har varit till nytta för den underårige och därför skall han betala tillbaka det. Det tycks inte ha någon betydelse att käranden inte ansåg att lånet hade kommit honom till nytta. Landsreten bedömde nyttan utifrån ett objektivi perspektiv, det vill säga utifrån vad som i allmänhet anses vara nyttigt för en underårig.

4.2.5 ARN 2003-6147 ”Hyra av moped”

En 15-årig pojke hyrde en moped värd 8 750 kronor. Mopeden blev emellertid skadad under hyrestiden. Mopeduthyraren yrkade på ersättning, men 15-åringen yrkade att kravet skulle sättas ned. ARN:s bedömning var att den underårige inte kunde ingå bindande avtal utan medgivande från sin förmyndare. Något medgivande har inte lämnats och därför kunde avtalet inte bli giltigt. Mopeduthyraren hade inte heller visat att skadeståndsskyldighet skulle föreligga och därför kunde ersättning inte utgå.

Kommentar: Typfallet har valts ut för att visa hur ARN bedömer hyra av lösa saker. I ett annat avgörande från 1996, där ett uthyrt tv-spel hade försvunnit, bedömdes avtalet som giltigt, men ersättningskravet skulle sättas ned, eftersom det var fråga om en hög summa.¹⁴¹

4.2.6 ARN 2004-3677 ”3-D glasögonen”

En 13-årig pojke beställde utan förmyndarens vetskap ett par 3-D glasögon till datorspel för 1194 kronor via ett företag på Internet. Han betalade beloppet kontant när han hämtade ut glasögonen på posten. ARN kom fram till att avtalet var ogiltigt eftersom glasögonförsäljaren inte hade anledning att anta att pojken hade förmyndarens samtycke. Nämnden konstaterade dock att ”[...] med samtycke av förmyndaren, ursprungligt eller i efterhand, kan den underårige dock företa bindande rättshandling”.

¹⁴⁰ U 1962 s. 214 V.

¹⁴¹ Dnr 1996-2699 (hyra av dataspel).

Kommentar: Typfallet har valts ut för att visa hur ARN bedömer kreditavtal. I andra fall har barn i samma ålder eller yngre beställt varor av liknande slag och som inte godkänts av nämnden.¹⁴²

4.2.7 Slutsats för ovanstående typfall

En slutsats som kan dras från typfallen är att ARN är restriktiv med att godkänna kreditavtal. Nämnden fäster sällan vikt vid att medkontrahenten hävdar att denne var i god tro avseende den underåriges myndighet eller förmyndarens samtycke. Medkontrahenten tycks alltid bära risken för att avtalet kan gå tillbaka, när en underårig hyrt eller beställt något.¹⁴³ Samtliga fall som jag har läst har dock handlat om relativt höga belopp (minst 800 kronor) och nästan alltid har det varit fråga om typiskt ”onyttiga” saker såsom 3-D glasögon, låtsaspengar på Internet och tv-spel. Kanske hade nämnden gjort en annan bedömning om det varit fråga om beställning av en skolbok?

När det gäller avtal om hyra av lösa saker, är ARN visserligen restriktiv, men inte lika restriktiv som när det gäller rena kreditavtal. Enbart det faktum att det är fråga om ett hyresavtal, tycks inte föranleda att avtalet anses ogiltigt. Nämnden godkänner oftast hyresavtal, om värdet på den hyrda varan är relativt lågt, omkring 300 kronor, även om det faktiskt inte finns något samtycke.

ARN ger nästan alltid endast en kortfattad motivering till varför ett ingånget hyres- eller kreditavtal inte bör godkännas. Denna motivering är nästan alltid att det inte funnits någon omständighet som indikerade för medkontrahenten att ett samtycke förelåg. Det är på den grunden som nämnden anser att avtalet är ogiltigt, men inte för att det är fråga om just ett kreditavtal. Precis som i det svenska rättsfallet och i de danska rättsfallen ”motorcykeln 1” och ”motorcykeln 2”, tycks nämnden ha uppfattningen att förmyndarens samtycke är avgörande för avtalets giltighet. Kreditavtalet i sig tycks inte vara en tillräcklig grund för att anse att avtalet är ogiltigt.

¹⁴² Dnr 2004-7222 (datortillbehör), Dnr 2006-2758 (habbomynt), Dnr 2003-7431 (skolresa), Dnr 1999-2281 (Playstation-spel), Dnr 1979-R5745 (London-resa).

¹⁴³ Jag har dock funnit ett undantag där en 15-åring beställde ett hotellrum för drygt 800 kronor, helt utan förmyndarsamtycke. Nämnden godkände dock avtalet, eftersom 15-åringen hade uppträtt som en myndig person.

ARN hänvisar inte till rättsfallet ”persiennerna” från 1964 i sina avgöranden.¹⁴⁴ Det kan bero på att nämnden anser att de slutsatser som framkom i målet, främst kan tillämpas på avtal som ingåtts med en underårig som är över 16 år och har egen arbetsinkomst eller eget hushåll. De flesta fall jag har läst handlar inte om sådana situationer. Men inte heller i de fall som jag har läst, där det är fråga om en sådan situation, hänvisas till rättsfallet från 1964. Det kan tyda på att nämnden inte anser att fallet är tillräckligt aktuellt för att kunna tillämpas på dagens konsumtionskultur. Nämnden har dock inget annat rättsfall att hänvisa till, vilket medför att de bedömningar som ges inte är lika enhetliga som de bedömningar som behandlar kontantköp. Med det menar jag, att nämndens avgöranden som avser kreditköp oftare utgörs av en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Det är svårt att dra någon slutsats från de avgöranden som gäller underåriga som är över 16 år, men där det inte framgår tydligt om de har egen arbetsinkomst eller eget hushåll, eftersom jag inte har funnit så många sådana avgöranden. I dessa fall har det främst handlat om olika beställningsavtal. Nämnden ansåg i de flesta fall att det inte fanns några omständigheter som indikerade medkontrahenten att förmyndarens samtycke förelåg. Grunden var främst att beställningen omfattade för höga belopp.¹⁴⁵ En annan bedömning kanske skulle ha gjorts om medkontrahenten hade haft skälig anledning att anta att den underårige hade en egen arbetsinkomst att förfoga över och om värdet av det beställda hade varit lägre.

En sista iakttagelse är att ARN:s bedömningar på senare år har blivit mindre restriktiva när det gäller kreditavtal. I avgöranden fram till och med 1990 har nämnden i de flesta fall ansett att avtalet är ogiltigt. De avgöranden som är från omkring 1990 och senare, har visserligen varit av mer komplicerad karaktär (till exempel beställningar av dyra och onödiga varor), men det finns trots allt ett fåtal som har godkänts av nämnden.

¹⁴⁴ Det gäller givetvis endast för de avgöranden jag har läst.

¹⁴⁵ I ett avgörande, ”skolresan”, hade en 16-åring beställt en resa för drygt 60 000 kronor. Nämnden godkände inte avtalet, men inte för att det var ett kreditavtal, utan för det höga beloppet.

5. Barnets bästa

I detta kapitel ges en inledning till Barnkonventionen och principen om barnets bästa. Principen är relevant för uppsatsens analysdel.

5.1 Inledning

Det senaste århundradet har Sverige och andra delar av världen på allvar börjat intressera sig för barns behov och rättigheter. Detta har resulterat i ett nytt rättsområde, barnrätten.¹⁴⁶ Barnrätten grundar sig på att det är den underårige, det vill säga barnet och barnets legala relationer till sin omgivning och dess medlemmar som styr den rättsliga bedömningen.¹⁴⁷ Barnrätten utgår från att barnets fysiska och psykiska förmåga inte är färdigutvecklad vilket medför att någon måste ansvara för barnet i rättsliga situationer. Därför utgör en av barnrättens centrala frågor hur ansvaret för barn skall fördelas mellan föräldrar och samhälle. Den rättskälla som dominerar inom Barnrätten är FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.¹⁴⁸

5.2. Barnkonventionen

När det gäller barns rättsliga ställning är Barnkonventionen en central utgångspunkt.¹⁴⁹ Konventionen ratificerades av Sverige den 21 juni 1990 och har ratificerats av alla världens erkända stater, utom Somalia och USA.¹⁵⁰ Barnkonventionen är ett folkrättsligt fördrag, vilket innebär att det är endast stater och inte enskilda, som är rättsligt bundna av Barnkonventionen. Trots detta behandlar konventionen till viss del också förhållandet mellan barn och föräldrar.¹⁵¹ Konventionen ålägger föräldrarna vissa plikter, såsom att tillgodose barnets bästa.¹⁵² Svenska domstolar och andra myndigheter är dock inte formellt bundna av Barnkonventionen. Konventionen kan därför inte betraktas som en lag, men utgör ett verktyg för att tolka den svenska lagen.¹⁵³ Lagstiftaren är däremot skyldig att se till att den svenska lagstiftningen överrensstämmer med konventionens artiklar. Vidare rekommenderas de anslutna staterna att genom lagstiftning och annan lämplig tillsyn vidta tillräckliga åtgärder för att garantera att också privata aktörer på marknaden respekterar Barnkonventionen.¹⁵⁴ Det

¹⁴⁶ Ekelöf/Sverne, a.a, s. 16-21.

¹⁴⁷ Schiratzki, a.a, s. 11.

¹⁴⁸ Schiratzki, a.a, s. 17-18.

¹⁴⁹ Olsen, Lena, *Barnet, Marknadsföringen och Rätten*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 10.

¹⁵⁰ Schiratzki, a.a, s. 20.

¹⁵¹ Schiratzki, a.a, s. 28.

¹⁵² Schiratzki, a.a, s. 35.

¹⁵³ Ekelöf, a.a, s. 22.

¹⁵⁴ Olsen, a.a, s. 45.

finns dock inga sanktionsmöjligheter kopplade till barnkonventionen.¹⁵⁵ Istället stadgas i artikel 43 att en kommitté för barnets rättigheter, FN:s kommitté för barnets rättigheter, skall "[...] granska de framsteg som gjorts av konventionsstaterna i fråga om förverkligandet av skyldigheter enligt denna konvention."

5.2.1 Principen om barnets bästa

En av de grundläggande principerna i Barnkonventionen är principen om barnets bästa som stadgas i artikel 3:

"Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa, myndigheter eller lagstiftande organ skall barnets bästa komma i främsta rummet."

Principen om barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn och skall gälla för alla samhällsområden.¹⁵⁶ Lagstiftning som rör barn skall ta sin utgångspunkt i barnets bästa och betrakta saker och ting ur barns perspektiv.¹⁵⁷ Konventionsstaten är till och med skyldig att ta hänsyn till principen i inhemsk lagstiftning.¹⁵⁸ Sedan Sverige ratificerade Barnkonventionen har begreppet barnets bästa införts i flera lagar.¹⁵⁹ Att barnets bästa skall komma i främsta rummet utesluter inte att hänsyn till andra också skall beaktas. Men vid alla åtgärder som rör barn skall fokus ligga på vad som är bäst för barnet.¹⁶⁰ När barnets bästa vägs mot andra intressen skall barnets bästa vara en tungt vägande faktor. Att barnets bästa skall komma i främsta rummet utesluter inte att hänsyn till andra också skall beaktas. Men vid alla åtgärder som rör barn skall fokus ligga på vad som är bäst för barnet. Konventionen ger dock ingen förklaring till hur motsättningen skall lösas, mer än att barnets bästa skall vara en tungt vägande faktor vid bedömningen.¹⁶¹

5.2.2 Innebörden av barnets bästa

Begreppet barnets bästa är både en rättsregel och en princip för hur andra rättsregler bör tolkas.¹⁶² En noggrann undersökning av vilken innebörd begreppet har som rättsregel eller

¹⁵⁵ Schiratzki, a.a, s. 29.

¹⁵⁶ SOU 1997:116, s. 126.

¹⁵⁷ Olsen, a.a, s. 138.

¹⁵⁸ Ekelöf, a.a, s. 35.

¹⁵⁹ Se till exempel: FB, SoL, UtL.

¹⁶⁰ Ekelöf, a.a, s. 35.

¹⁶¹ SOU 1997:116, s. 137.

¹⁶² Schiratzki, a.a, s. 36.

som tolkningsprincip har inte gjorts i Sverige.¹⁶³ I förarbetena till SoL har dock lagstiftaren försökt att definiera barnets bästa, men utan någon konkret förklaring:

*”Vad som är barnets bästa är inte en gång för alla givet. Begreppet är relativt och betyder olika saker för olika människor beroende på hur barnets behov uppfattas av dem. Begreppets innebörd förändras över tid i takt med att ny kunskap växer fram och värderingar i samhällen förändras”.*¹⁶⁴

Barnets bästa skiljer sig alltså från andra rättsregler på så sätt att det måste betraktas som ett värdeöppet rättsfaktum.¹⁶⁵ Som tolkningsprincip förordas att barnets bästa skall tolkas med hänsyn till hur omständigheterna ser ut i det enskilda fallet. Principen skall bland annat tolkas med hänsyn till vilket rättsområde som är aktuellt och barnets ålder.¹⁶⁶ Tidpunkten är också viktig för tolkningen av barnets bästa. Barnets bästa har inte samma innebörd idag som det hade för 50 år sedan.¹⁶⁷ Den svenska Barnkommittén har föreslagit att barnets bästa skall tolkas med utgångspunkt i, dels ett objektivt perspektiv (det man känner till om barn genom forskning och erfarenhet), dels ett subjektivt perspektiv (att fråga barnet om beslutet berör och ta hänsyn till dess åsikter i beslutsfattandet).¹⁶⁸ Vid tolkning av avtal som berör barn skall också barnets bästa användas. Barnets bästa kan då motivera att undantag görs från en given rättsregel. Det betonas ofta att det skall ske på ett sätt som tar sikte på barnets framtida förhållanden.¹⁶⁹ På senare år har dock barnets egen vilja fått stor betydelse, ibland till och med mer betydelse än principen om barnets bästa.¹⁷⁰

¹⁶³ Singer, a.a, s. 50.

¹⁶⁴ Prop. 1996/97:124, s. 100.

¹⁶⁵ Schiratzki, a.a, s. 36-37.

¹⁶⁶ Olsen, a.a, s. 49.

¹⁶⁷ Singer, a.a, s. 51.

¹⁶⁸ SOU 1997:116, s. 134.

¹⁶⁹ Schiratzki, a.a, s. 36.

¹⁷⁰ Singer, a.a, s. 52.

6. Betalningskrav mot underåriga

Detta kapitel utgör en grund för att besvara frågan: ”Har medkontrahtenten, numera borgenären, möjlighet att genom rättsliga åtgärder eller genom ett inkassobolags försorg, få gäldenären, som i det här fallet är underårig, att fullgöra sin betalningsskyldighet?”

6.1 Inledning

En kreditgivare kan på olika sätt skydda sig mot kreditförluster och andra olägenheter av att gäldenären försummar att fullgöra sin betalningsskyldighet. Indrivningsprocessen kan i princip ske på tre sätt: skulden kan drivas in genom ett inkassoförfarande, genom en summarisk process hos Kronofogdemyndigheten eller genom en ordinär process hos TR:n. Om borgenärens ansökan vinner bifall hos Kronofogdemyndigheten eller hos TR:n, erhåller denne en exekutionstitel, som kan användas för utmätning av gäldenärens tillgångar genom Kronofogdemyndighetens försorg.¹⁷¹

6.2 Inkassoförfarandet

Betalar inte gäldenären skulden på förfallodagen och inte heller efter en eller flera uppmaningar från borgenären, får borgenären försöka tvinga fram betalning. Detta sker genom inkassoåtgärder.¹⁷² Inkassoåtgärder innebär att borgenären försöker förmå gäldenären att uppfylla en viss förpliktelse. Den vanligaste formen av inkassoåtgärd är att skicka kravbrev till gäldenären där denne uppmanas att betala inom en viss tid.¹⁷³ Vissa företag ombesörjer själva sina inkassoåtgärder, andra lämnar inkasseringen till ett annat företag. Inkassering för annans räkning bedrivs framförallt av inkassobolagen, som professionellt är inriktade på att driva in fordringar.¹⁷⁴ Inkassobolagen åtar sig i allmänhet uppdrag från alla kategorier av företag. Inkassoförfarandet kan betraktas som en förberedande åtgärd innan rättsliga åtgärder vidtas.¹⁷⁵ Om inkassoåtgärderna inte leder till betalning, undersöks nämligen möjligheterna för att vidta rättsliga åtgärder. Rättsliga åtgärder inleds vanligen med en ansökan om betalningsföreläggande till Kronofogdemyndigheten.

¹⁷¹ Edström, Mikael, *Preventor Inkassohandbok*, Preventor svenska AB, Team Offset AB, Malmö 1995, s. 12.

¹⁷² Prop. 1974:42, s. 8.

¹⁷³ Edström, a.a, s. 15-16.

¹⁷⁴ Prop. 1974:42, s. 9.

¹⁷⁵ Edström, a.a, s. 12.

6.2.1 Inkassoförfarandets rättsliga reglering

Inkassobolagens åtgärder är utomrättsliga och kan inte kontrolleras av domstolen eller Kronofogdemyndigheten.¹⁷⁶ Inkassoförfarandet regleras däremot i inkassolagen och lagen är tillämplig oavsett om borgenären själv ombesörjer inkassoåtgärderna eller om de lämnas till ett utomstående inkassobolag.¹⁷⁷ Vidare övervakas inkassoförfarandet av den statliga myndigheten Datainspektionen som också ger tillstånd för att bedriva inkassoverksamhet.¹⁷⁸ Det finns också en branschorganisation, Sveriges inkassoförening, som har till uppgift att verka för god etik hos företag som bedriver inkassoverksamhet.¹⁷⁹ Ärenden som gäller tillämpningen av god etik i praktisk inkassoverksamhet prövas av Inkassonämnden.¹⁸⁰

6.2.2 Krav på god inkassosed

Inkassoverksamhet skall enligt inkassolagen drivas enligt god inkassosed.¹⁸¹ Innebörden av god inkassosed konkretiseras i inkassolagen §§ 5-11 där några allmänna riktlinjer ges, exempelvis att kravet mot en gäldenär skall framställas skriftligt. Vidare innebär god inkassosed att gäldenären inte skall orsakas onödig skada, olägenhet eller dylikt.¹⁸² I förarbetena ges vissa konkreta riktlinjer för innebörden av god inkassosed, men dessa gäller framförallt hur inkassobolaget skall agera gentemot uppdragsgivaren, det vill säga borgenären.¹⁸³ Gentemot gäldenären gäller bland annat att det inte strider mot god inkassosed att kräva in småbelopp.¹⁸⁴ Datainspektionen och Sveriges inkassoförening ger också ut rekommendationer för vad som anses vara god inkassosed. Enligt Sveriges inkassoförening strider det mot god inkassosed att inte undersöka om fordringen är lagligen grundad eller inte innan inkassoåtgärder vidtas.¹⁸⁵ Inkassonämnden har också tagit ställning i ett avgörande att det inte strider mot god inkassosed att skicka inkassokrav till den som fyllt 18 år, men som ingick avtalet som underårig.¹⁸⁶

6.2.3 Krav på lagligen grundad fordran

Inkassolagen stadgar att om det ”[...] föreligger sannolika skäl för att fordran ej är lagligen

¹⁷⁶ Prop. 1974:42, s. 16.

¹⁷⁷ Edström, a.a, s. 14.

¹⁷⁸ Inkassolagen § 13.

¹⁷⁹ <http://www.svenska-inkassoforeningen.se/>

¹⁸⁰ <http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/>

¹⁸¹ Inkassolagen § 4.

¹⁸² Edström, a.a, s. 16.

¹⁸³ Prop. 1974:42, s. 15.

¹⁸⁴ Prop. 1974:42, s. 20.

¹⁸⁵ <http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/Uttalanden/Inkassokrav/#8>

¹⁸⁶ http://www.svenska-inkassoforeningen.se/doc/utt33_01.pdf

*grundad eller framstår fordringen annars som obefogad, bör inkassoåtgärd ej vidtagas.”*¹⁸⁷

En inkassoåtgärd bör alltså inte företas om det framgår av de handlingar som skickats till inkassohandläggaren eller av gäldenärens bestridanden att fordringen inte är lagligen grundad.¹⁸⁸ I förarbetena upplyses om att fordringen inte är lagligen grundad om gäldenären är underårig.¹⁸⁹ Det framgår dock inte av förarbetena huruvida fordringen är lagligen grundad om det är sannolikt att avtalet har ingåtts med förmyndarsamtycke eller har betalats med medel som den underårige vid avtalstillfället hade rätt att råda över. Sveriges inkassoförening nämner dock i ett uttalande att en fordring kan vara lagligen grundad även om avtalet har ingåtts med en underårig.¹⁹⁰ Uttalandet upplyser däremot inte under vilka förutsättningar en sådan fordran skulle vara lagligen grundad.

6.3 Den summariska processen

Med summarisk process avses handläggning av betalningsföreläggande, vanlig och särskild handräckning som handläggs hos Kronofogdemyndigheten. Processens funktion är att den som har ett krav på annan, skall kunna få detta fastställt på ett enkelt, snabbt och billigt sätt.¹⁹¹ Förfarandet är till för fordringar som är förfallna, dispositiva och otvistiga.¹⁹² Namnet betalningsföreläggande är emellertid vilseledande. Kronofogdemyndigheten ålägger nämligen inte gäldenären att betala en skuld. Istället åläggs gäldenären att bestrida en ansökan om betalningsföreläggande för att inte utmätning av dennes tillgångar skall ske.¹⁹³ Bestrider gäldenären inte, meddelar Kronofogdemyndigheten att beslut om utmätning för kravet får ske. Någon prövning huruvida borgenären materiellt sett har rätt att kräva visst belopp sker inte. Den summariska processens rättsliga reglering hittas framförallt i BfL.¹⁹⁴

6.3.1 Krav på lagligen grundat yrkande

BfL 23 § första stycket föreskriver att Kronofogdemyndigheten måste ta hänsyn till om ett yrkande är lagligen grundat:

”Om det kan antas att sökandens yrkande i ett mål om betalningsföreläggande eller vanlig handräckning är ogrundat eller obefogat, skall ansökningen behandlas som om svaranden

¹⁸⁷ Inkassolagen § 8.

¹⁸⁸ http://www.datainspektionen.se/pdf/allmanna_rad/inkasso.pdf

¹⁸⁹ Prop. 1974:42, s. 19.

¹⁹⁰ <http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/Uttalanden/Inkassokrav/#8>

¹⁹¹ Edström, a.a, s. 43.

¹⁹² 1989/90Juu31, s. 15.

¹⁹³ Häggman, Bertil och Boström, John samt Linders, Jan, *Betalningsföreläggande och handräckning, En kommentar*, Norstedts Juridik AB, sjätte upplagan, 2006, s. 14.

¹⁹⁴ Edström, a.a, s. 42-43.

bestritt den.”

Stadgandet innebär att Kronofogdemyndigheten vid sin granskning av ansökan får överlämna den till TR:n, om det kan antas att sökandens yrkande är ogrundat eller obefogat. Regeln gäller även när det inte uttryckligen framgår av lagen att anspråket är ogrundat eller obefogat.¹⁹⁵ Kronofogdemyndigheten får också överlämna ansökan till TR:n, om det senare under handläggningen framstår som antagligt att yrkandet är ogrundat eller obefogat. I vanliga fall kan ett mål överlämnas till TR:n först sedan svaranden haft möjlighet att yttra sig. Kronofogdemyndigheten skall alltså normalt inte självmant överlämna en ansökan till TR:n, men lagrummet gör ett undantag från den regeln.¹⁹⁶ Att överlämna ansökan till TR:n innebär att Kronofogdemyndigheten inte definitivt måste avgöra huruvida ansökan är ogrundad, vilket är nödvändigt om myndigheten istället måste ogilla eller avvisa ansökan.¹⁹⁷ Istället får TR:n i uppgift att fatta beslut, om inte sökanden väljer att återta ansökan. Kronofogdemyndighetens beslut att överlämna ansökan till TR:n får inte överklagas¹⁹⁸ och har myndigheten en gång överlämnat ansökan till TR:n, är domstolen skyldig att handlägga ärendet, även om TR:n inte delar myndighetens bedömning.¹⁹⁹ Om TR:n har uppfattningen att ansökan är ogrundad, finns särskilda handläggningsregler i RB för detta.²⁰⁰

I förarbetena till BfL sägs inte huruvida ett betalningskrav mot en underårig är ogrundat. Istället ges som exempel att ett ogrundat krav kan vara ett krav som rättsordningen inte accepterar, till exempel att kravet har brottslig karaktär.²⁰¹ Spelskulder kan heller inte drivas in genom rättens försorg. Ett ogrundat yrkande kan också vara att det rättsfaktum som sökanden åberopar inte leder till den rättsföljd som yrkandet gäller. Som exempel kan nämnas att sökanden yrkar skadestånd för en handling som enligt klar praxis inte kan föranleda skadeståndsskyldighet.²⁰² Ett obefogat yrkande kan till exempel vara att sökanden yrkar att utfå ett orimligt högt belopp.²⁰³

6.3.2 Vilken hänsyn tas i praktiken till att ett betalningskrav riktas mot en

¹⁹⁵ Prop. 1989/90:85, s. 58.

¹⁹⁶ Prop. 1989/90:85, s. 116.

¹⁹⁷ Prop. 1989/90:85, s. 59.

¹⁹⁸ BfL § 56.

¹⁹⁹ Häggström/Boström/Linders, a.a, s. 96.

²⁰⁰ Det är ofta fråga om så kallade ”tokmål” när TR:n anser att ett mål är ogrundat.

²⁰¹ Häggström/Boström/Linders, a.a, s. 96.

²⁰² Prop. 1989/90:85, s. 96.

²⁰³ Prop. 1989/90:85, s. 56.

underårig?

En intervju har genomförts med en handläggare som arbetat i 15 år på Kronofogdemyndighetens enhet för betalningsföreläggande.²⁰⁴ Huvudfrågan var vad som sker med en ansökan om det gäller betalningskrav mot en underårig. Enligt handläggaren innebär inte det faktum att gäldenären är underårig att kravet är ogrundat. Det kan vara så att avtalet har ingåtts med förmyndarens samtycke och då är det lagligen grundat. Den enda hänsyn som tas är att delgivning sker till den underåriges förmyndare istället för till den underårige. Om det bakomliggande avtalet är ogiltigt på grund av att det ingåtts med en underårig, måste förmyndaren bestrida betalningskravet och först då överlämnar myndigheten ansökan till TR:n. Slutsatsen är att ingen särskild hänsyn tas i praktiken till om en gäldenär är underårig.

²⁰⁴ Intervju med Christina Johansson, handläggare på Kronofogdemyndighetens enhet för betalningsföreläggande i Linköping den 17 april 2007.

7. Kan underåriga ingå rättsligt bindande avtal?

I detta kapitel kommer att föras en diskussion om underåriga kan ingå rättsligt bindande kontant- och hyresavtal för att till sist kunna besvara uppsatsens frågeställning, huruvida underåriga kan ingå rättsligt bindande kreditavtal. Slutligen kommer att resoneras kring vilka grunder en teleoperatör kan åberopa för att ett kreditavtal avseende mobiltelefoniabonnemang kan bli giltigt.

7.1 Inledning

Underåriga definieras som de personer som befinner sig i åldersspannet mellan 0 till och med 17 år. När det gäller dessas rättshandlingsförmåga, går det inte att diskutera underåriga som en kategori oavsett ålder. Att självständigt rättshandla är uppenbart inte lika riskfullt för den som är 7 år som för den som är 17,5 år. Denna uppsats fokuserar främst på kreditavtal avseende mobiltelefoniabonnemang. Det innebär att det är tämligen uppenbart att yngre barn inte kan eller bör få teckna sådana avtal. De slutsatser och den diskussion som behandlas i detta kapitel, rör således endast underåriga som är något äldre, omkring 15 år och uppåt.

I det följande kommer inledningsvis att föras en diskussion om de grunder som kan ha betydelse för om den underåriges rättshandling anses vara giltig eller ej.

7.2 Vad kan anses utgöra en sedvanlig rättshandling?

Om rättshandlingen som har företagits av den underåriga kan bli giltig, sammanhänger främst med om rättshandlingen ifråga kan anses utgöra en sedvanlig rättshandling. Enligt förarbetena definieras en sedvanlig rättshandling som en rättshandling som kan företas av en underårig med hänsyn till dennes ålder, varans karaktär och pris, sett i ljuset av hur konsumtionskulturen i samhället ser ut, vid den tidpunkt när rättshandlingen företas.²⁰⁵

7.2.1 Konsumentkulturen

Sveriges konsumtionskultur är inte densamma som när lagstiftningen om underårigas rättshandlingsförmåga tillkom för mer än 80 år sedan. På den tiden var konsumtion inte en självklarhet på samma sätt som idag. Istället uppmanades folk att hushålla med sina resurser istället för att konsumera. Det ansågs mer moraliskt att handla kontant, än att handla på kredit. En skuld innebar ett beroende och genom skulden var människan ofri. Dagens konsumtionskultur kan relateras till samhällets modernisering. Genom övergången från ett

²⁰⁵ NJA II 1924, s 317.

jordbruksbaserat samhälle, till ett samhälle som baseras på lönearbete och konsumtion har uppfattningen om hur och vad en person kan konsumera förändrats.²⁰⁶ Idag har hushållen större ekonomiska tillgångar än någonsin. Naturligtvis har denna attitydförändring gentemot konsumtion och människors ägande betydelse även för underårigas möjligheter att ingå rättshandlingar. Numera ger föräldrar sina barn en större handlingsfrihet, vilket också framgår av de tidigare redovisade undersökningarna.²⁰⁷ Här framgår också att barn är betydelsefulla aktörer på konsumentmarknaden och har stora, ekonomiska tillgångar. Underåriga, och även deras förmyndare, uppfattar det som normalt att barn kan handla, inte bara för deras egna intjänade pengar, utan också för inkomster i form av vecko- och månadspeng. Dessa inkomster spenderas också oftast på annat än det som är nödvändigt för vardagsbehoven. Det faktum att underåriga är en del av konsumtionssamhället, har hovrätten genom sin dom i rättsfallet ”stövlarna” ansett vara skyddsvärt.

Med anledning av hur dagens konsumtionskultur ser ut och hovrättens dom ”stövlarna”, torde det inte vara onormalt att underåriga företar rättshandlingar på egen hand i dagens Sverige.²⁰⁸ Uppfattningen strider förvisso mot normen att underåriga inte skall rättshandla, men detta torde vara mindre relevant när hushållens ekonomiska förhållanden och marknaden ser helt annorlunda ut. Enbart det faktum att en underårig har företagit en rättshandling i dagens samhälle utgör alltså inte grund för att ogiltigförklara avtalet.

7.2.2 Den underåriges ålder

Den underåriges ålder har naturligtvis betydelse för rättshandlingens giltighet. I den rättspraxis som denna uppsats utgår från, framgår att avtal som har företagits av den som är 15 år eller äldre, inte anses vara ogiltiga endast på grund av åldern, utan av andra skäl. Inte heller av ARN:s avgöranden framgår att det kan anses vara onormalt att den som är 15 år eller mer företar rättshandlingar. Däremot har ARN bedömt vissa avtal som ogiltiga när den underåriga har varit yngre än 15 år och i dessa fall har åldern varit den avgörande faktorn. Har den underåriga dessutom fyllt 16 år, utökas de möjligheter till rättshandlande som denna har. Medkontrahenten kan då presumera att denne har egna medel att råda över och det är

²⁰⁶ http://www.umu.se/humfak/kansliet/alex_peder_docforel.html

²⁰⁷ Se avsnitt 3.4 och 3.5.

²⁰⁸ I det danska rättsfallet U 1928 s. 615 Ø hade en 14-årig pojke köpt en cykel kontant på egen hand. Rättshandlingen ansågs ogiltig, eftersom det vid den tiden inte var normalt att underåriga företog köp på egen hand. Idag hade köpet sannolikt blivit giltigt, på grund av att det enligt allmän uppfattning inte är onormalt att underåriga rätthandlar idag.

förmyndaren som har bevisbördan, om så inte är fallet.²⁰⁹ Att den som rättshandlar är underårig, men över 15 år, utgör således inte någon grund i sig för att ogiltigförklara rättshandlingen.

7.2.3 Varans karaktär

Vilken typ av varor som den underåriga kan avtala om, utan att rättshandlingen anses osedvanlig, sammanhänger främst med hur konsumtionskulturen i allmänhet ser ut. Med det menar jag, att sådana varor och tjänster som konsumenter i allmänhet avtalar om, kan i princip också underåriga avtala om. När lagstiftningen om underårigas rättshandlingsförmåga skapades, var det ovanligt att gemene man exempelvis köpte en egen telefon. Idag är däremot ett inköp av en telefon ett sedvanligt köp för de flesta konsumenter. Därför kan ett inköp av varuslaget telefon i princip också företas av en underårig.

Det finns dock varor som förmyndaren och/eller samhället anser att underåriga inte skall befatta sig med. Sådana varor, såsom alkohol och tobak, kan objektivt sett anses utgöra olämpliga varor. Nyss nämnda varor är alltid förbjudna för underåriga att avtala om, oavsett om de har förmyndarens samtycke eller ej. Andra varor som förmyndaren av ett eller annat skäl kan anse vara olämpliga för den underåriga, kan subjektivt sett betraktas som olämpliga varor. Vilka dessa varor är, beror på förmyndarens uppfattning. För vissa förmyndare kan det handla om att varan eller tjänsten strider mot dennes religion och därför får barnet inte avtala om den. Andra förmyndare kan förespråka att barnet skall leva sunt och inte äta onyttigt. För dessa kan godis vara exempel på en vara som barnet inte får avtala om.

Frågan är vem som skall bära risken för att förmyndaren har uppfattningen att varan är olämplig för den underåriga. Min uppfattning är att det inte är rättvist att den underåriges medkontrahent skall bära den ekonomiska risken att avtalet kan gå tillbaka, när det handlar om förmyndarens subjektiva uppfattning om en varas lämplighet. Uppfattningen grundar sig på att medkontrahenten aldrig kan veta hur förmyndaren resonerar kring lämpligheten av en enskild vara. Det skulle medföra att medkontrahenten aldrig kan låta underåriga ingå avtal, med risk för att de går tillbaka, även i fall när det torde vara uppenbart att förmyndaren samtycker. Att låta förmyndaren bestämma huruvida en vara är lämplig eller inte, förutom när den enligt lag är förbjuden, är också godtyckligt ur barnets perspektiv. Istället bör vilken typ av varor som underåriga kan avtala om, grunda sig på generella uppfattningar om vad som är

²⁰⁹ Se avsnitt 2.4.2.3.1.

nyttigt för barn i allmänhet. Vad förmyndaren anser om lämpligheten i en varas karaktär i varje enskilt fall skall inte spela någon roll. Det som spelar roll är istället vilka varor som objektivt sett är till nytta för barnet. Denna uppfattning framkommer också i det danska rättsfallet ”banklånet”. Att utreda vilka dessa varor är kan naturligtvis skapa stora gränsdragningsproblem. Till sist blir det upp till domstolen att avgöra frågan. Domstolen bör avgöra frågan genom att utgå från vad som stadgas i FB. Här kan utläsas indirekt att varor som är till nytta för den underårige är relaterade till dennes uppehälle eller utbildning.

När domstolen bedömer huruvida en vara är nyttig för barnet eller ej, kan bedömningen också utgå från att den underårige står under vårdnadshavarens vårdplikt. Vårdplikten innebär att vårdnadshavaren, som oftast också är förmyndaren, är skyldig att se till att barnet får trygghet och god fostran. Min uppfattning är att den underåriges rättshandlande således måste begränsas av vårdnadshavarens vårdplikt, vilket borde innebära att denne kan lägga in veto vid varor som kan inskränka möjligheten att utöva vårdplikten. Även om barnet har rätt att råda över egen arbetsinkomst, torde det inte kunna avtala om vissa typer av varor, eftersom vårdplikten gäller fram tills att barnet fyller 18 år. Exempel på avtal som allmänt sett kan strida mot vårdplikten, är inköp av resor. Om barnet köper en resa, försvinner det bort från föräldrarnas möjlighet att utöva sin vårdplikt. När det gäller beställningar av resor, finns inom resebranschen sedan några år tillbaka en överenskommelse med Konsumentombudsmannen att det krävs ett skriftligt tillstånd från förmyndaren när en underårig beställer en charterresa.²¹⁰ Anledning till denna överenskommelse torde sannolikt vara att resor objektivt sett kan anses olämpliga för underåriga, med hänsyn till att vårdnadshavarens möjlighet att utöva sin vårdplikt inskränks.

Exakt vilka varor som underåriga inte kan rättshandla om, får framtida rättspraxis utvisa. I rättsfallet ”stövlarna” har hovrätten genom sin dom visat att det enligt allmänna uppfattningar inte är onyttigt för barn att köpa ett par stövlar. I ARN:s avgöranden har kläder i allmänhet inte heller ansetts vara onyttiga. Inte heller har cyklar och mobiltelefoner ansetts vara objekt som kan medföra att avtalet är ogiltigt på grund av deras karaktär. Däremot har ARN inte godtagit varor som till exempel leksaker och djur. Anledningen till detta, är att sådana saker objektivt sett inte anses vara till nytta för barnet. Den underåriges medkontrahent borde alltså ha förstått att den underårige inte hade förmyndarens samtycke. I rättsfallet ”motorcykeln 2”

²¹⁰ Olsen, Lena, *Barns Makt*, Iustus förlag AB, Uppsala 2004, s. 136.

ansåg Landsreten att varan, motorcykeln, inte var nyttig för den underårige, eftersom den hade använts till körning för nöjes skull och inte för att köra till och från arbetet. Likaså i detta fall torde rätten ha ansett att ett sådant ändamål inte objektivt sett är till nytta för den underårige, även om det inte var så i det enskilda fallet.

Slutsatsen är att varans karaktär har betydelse för om rättshandlingen kan anses vara sedvanlig eller ej. Varuslaget skall objektivt sett vara till nytta för barnet och får inte begränsa vårdnadshavarens möjlighet att utöva sin vårdplikt.

7.2.4 Varans pris

Varans pris har naturligtvis betydelse för om rättshandlingen kan anses sedvanlig eller ej. Det huvudsakliga argumentet till att begränsa underårigas rättshandlingsförmåga, är att skydda den underårige från att på grund av sitt ungdomliga oförstånd förbruka sin egendom. Ingår den underårige ett avtal, där den vara som är anledningen till avtalet, kostar mycket eller är högt värderad, innebär det en större ekonomisk risk för den underårige, än om priset eller värdet är lägre. Det går inte att med exakthet säga vid vilket pris eller vid vilket värde som det avtalade objektet kan anses vara för högt och att rättshandlingen på denna grund inte kan anses vara sedvanlig. Enligt ARN:s avgöranden tycks beloppsgränsen vara omkring 3000 kronor. Köper den underårige en vara på egen hand som kostar över 3000 kronor, kan det innebära att avtalet ogiltigförklaras på grund av att rättshandlingen inte anses sedvanlig, eftersom varans pris är för högt. I rättsfallen ”persiennerna” och ”motorcykeln 1” samt ”motorcykeln 2” sattes egendomens pris i relation till den underåriges inkomst. Medkontrahenten borde ha förstått att priset var för högt i förhållande till den underåriges inkomst. I de fall den underårige inte har någon inkomst eller om näringsidkaren inte känner till storleken på denna, torde vad som för ett ”standardbarn” utgör ett högt pris avgöra huruvida priset på varan är för högt. Liksom när det gäller varans karaktär, blir det till sist domstolen som måste avgöra när medkontrahenten borde ha insett att priset på varan var för högt. Om det är fråga om ett köp till ett avsevärt belopp som rör en vara där det är vanligt att förmyndaren har en annan uppfattning än barnet, borde näringsidkaren inte kunna åberopa god tro. Gör medkontrahenten det, bör han eller hon också ha bevisbördan för att den underårige avtalade om en vara vars pris inte var onormalt högt. Sammanfattningsvis, kan alltså varans pris utgöra en grund för att ogiltigförklara avtalet.

7.3 Förmyndarens samtycke och medkontrahentens goda tro

7.3.1 Uttryckligt samtycke

Enligt lagtexten kan den underårige företa rättshandlingar med laga verkan, om denne har förmyndarens uttryckliga samtycke. Då finns heller inget krav på att rättshandlingen skall vara sedvanlig, om det inte är en vara som underårige enligt lag inte skall befatta sig med. Det torde emellertid inte uppstå några problem angående avtalets giltighet, om den underårige ingår avtal med förmyndarens uttryckliga samtycke, eftersom ingen kommer att protestera mot avtalet. Ur den underåriges synvinkel kan det dock ifrågasättas om det inte är godtyckligt för denne att lagen tillåter att med förmyndarens uttryckliga samtycke, kan den underårige ingå olika typer av avtal, även inköp av dyrare saker, vilket medför att den underårige förlösar sina tillgångar. Att det finns en risk för godtycklighet grundar sig på att alla barn inte har förnuftiga förmyndare. En förnuftig förmyndare tillåter inte sitt barn att ingå avtal om alla typer av varor, i synnerhet inte om de är dyra. En oförnuftig förmyndare begränsar inte vilka rättshandlingar den underårige kan ingå, vilket utsätter barnet för ekonomiska risker. Lagstiftningen begränsar endast förmyndarens rätt att samtycka till rättshandlingar när det är fråga om ett avtal som rör skuldsättning. I sådant fall krävs också överförmyndarens samtycke. Likväl måste förmyndarens uttryckliga samtycke vara en sådan stark grund, att om det föreligger, kan den underåriges medkontrahent alltid förutsätta att avtalet blir giltigt, så länge det inte är ett avtal som rör skuldsättning.

7.3.2 Ratihabition och tyst samtycke

Rättshandlingen kan också bli giltig om förmyndaren godkänner den i efterhand. I förarbetena anges att ratihabition inte behöver ske uttryckligen, utan kan ske genom förmyndarens konkludenta handlande. Det torde innebära att om förmyndaren gång på gång låter sitt barn ingå vissa typer av rättshandlingar, utan att anmärka på detta, så bör den underåriges medkontrahent kunna åberopa att ett tyst samtycke fanns vid rättshandlingens ingående. Det finns dock inget rättsfall, som bekräftar att ett avtal kan bli giltigt om förmyndaren vid andra tillfällen har samtyckt till rättshandlingen ifråga. I det danska rättsfallet ”motorcykeln 1” konstaterade dock rätten att avtalet kan bli giltigt om förmyndaren inte protesterar inom skälig tid. I det fallet hade förmyndaren inte protesterat förrän ett år efter avtalets ingående, men rätten ansåg inte att den tidsrymden medförde att förmyndaren hade gett sitt samtycke. Det skall dock poängteras att rättsfallet är relativt gammalt och det var fråga om ett avbetalningsköp. Förmodligen hade förmyndaren inte kunnat vänta i ett år med att invända mot avtalet om det hade handlat om ett köp av mindre kostnad. I ARN:s avgöranden har

nämnden dock ansett att rättshandlingen kan bli giltig om förmyndaren är passiv och inte inom skälig tid meddelar att denne inte godkänner en viss rättshandling. Nämnden har haft denna uppfattning, även i fall som omfattade typiskt onyttiga varor.²¹¹ Att förmyndarens samtycke kan vara tyst, upplyses om i förarbetena till lagtexten.²¹² Det är dock inte helt utrett vare sig i förarbetena, i doktrin eller enligt rättspraxis vad ett tyst samtycke faktiskt innebär. Både ratihabition och tyst samtycke kan dock vara en grund som den underårige medkontrahent kan åberopa för att avtalet skall bli giltigt. Det bör i så fall vara medkontrahenten som har bevisbördan för att ratihabition eller ett tyst samtycke har förelegat.

7.3.3 Medkontrahentens goda tro

Att förmyndarens samtycke medför att rättshandlingen är giltig, stadgas inte uttryckligen i lagtexten, mer än vad som framgår indirekt av FB 9:6. Här stadgas att avtalet blir ogiltigt om inte erforderligt tillstånd föreligger. Det torde innebära att det enligt en strikt lagtolkning alltid krävs ett erforderligt samtycke. I rättsfallet ”stövlarna” saknades ett faktiskt förmyndarsamtycke. Trots detta, ansåg hovrätten att det förelåg ett samtycke, eftersom medkontrahenten hade fått uppfattningen att förmyndaren hade gett sitt samtycke.

Huruvida medkontrahenten faktiskt kan vara i god tro, avseende förmyndarens samtycke till den underårige rättshandling, råder det olika uppfattningar om. De som anser att så inte är fallet, grundar sin uppfattning på vad som faktiskt stadgas i lagtexten. De andra grundar sin uppfattning på det uttalande som gjordes i förarbetena till 1924 års förmynderskapslag.²¹³ Detta uttalande har senare legat till grund för hovrättens uppfattning i rättsfallet ”stövlarna” och i ARN:s avgöranden. Grunden i detta uttalande som medför att medkontrahenten skyddas av sin goda tro, är att *förmyndaren* har agerat på ett sätt som gör att medkontrahenten får godtagbar anledning att anta att samtycke föreligger. Nial anser emellertid inte att uttalandet uttryckligen innebär att medkontrahenten skall tillerkännas ett godtrosskydd, men att det *bör* vara som i vanliga fullmaktsärenden, att medkontrahenten tillerkänns ett visst godtrosskydd. Denna uppfattning tar dock inte hänsyn till barns speciella behov av skydd och att de är mer utsatta än vuxna. Den motsatta uppfattningen, att inte tillerkänna medkontrahenten något godtrosskydd, är dock inte särskilt anpassad till dagens konsumtionskultur, där barn faktiskt förfogar över avsevärda penningssummor och dagligen ingår avtal. Vidare medför den uppfattningen stora svårigheter för handeln. Anses underåriga generellt som obehöriga att

²¹¹ ARN 1984-R5852 (papegojor).

²¹² Se avsnitt 2.4.2.1.

²¹³ Se avsnitt 2.6.3.2.

ingå avtal, måste tänkbara medkontrahenter kontrollera åldern även på myndiga personer för att försäkra sig mot att avtalet kan gå åter. Att inte tillerkänna att medkontrahenten kan vara i god tro avseende förmyndarens samtycke, när den underårige innehar kontanter, medför också möjligheter till missbruk. Om den underårige eller förmyndaren av någon anledning senare ångrar köpet, kan de i efterhand kräva att köpet skall återgå, genom att påstå att förmyndaren inte hade gett sitt samtycke vid avtalets ingående. Även säljare som inte tillämpar principen om öppet köp, måste då låta köpet gå tillbaka.

Således måste det faktum att förmyndaren har agerat på ett sätt som gör att medkontrahenten får uppfattningen att samtycke föreligger, till exempel låtit den underårige inneha kontanter, ses som ett uttryck för förmyndarens samtycke. Medkontrahenten skyddas därmed genom sin goda tro och det kan vara en grund som medför att avtalet är giltigt. I dansk rätt innebär kontanter en grund i sig enligt ”pengeregeln”, där en underårig alltid kan ingå sedvanliga kontantavtal, trots att inget samtycke finns. I Sverige är dock innehavet av kontanter ett uttryck för förmyndarens samtycke, inte en grund i sig. I praktiken torde reglerna fungera på ett likartat sätt. I svensk rätt kan medkontrahenten vara i god tro avseende förmyndarens samtycke, eftersom den underårige innehar kontanter och därmed blir avtalet giltigt. I dansk rätt kan medkontrahenten vara i god tro avseende den underåriges rätt att råda över pengarna, eftersom denne innehar kontanter. Oavsett om det faktiskt finns ett samtycke respektive rätt att råda över pengarna, så skyddas medkontrahentens goda tro.

Att däremot tillerkänna medkontrahenten godtrosskydd avseende den underåriges myndighet, bör inte tillerkännas av rätten. Det skulle innebära att alltför stort ansvar lades på den underårige själv. Visserligen kan det vara svårt att avgöra huruvida en person är myndig eller ej, men det måste ändå vara näringsidkaren som bär risken om denne missbedömer åldern. Denna uppfattning tycks också domstolarna ge uttryck för.

7.4 Underårig över 16 år med egen arbetsinkomst eller eget hushåll

Om den underårige har egen arbetsinkomst och/eller eget hushåll utökas dennes möjlighet att rätthandla på egen hand. Den uppfattning som framkommit i ARN:s avgöranden och i SOU 1988:40 tyder på att medkontrahenten kan utgå ifrån att en 16-åring har en egen arbetsinkomst och får råda över dessa medel.²¹⁴ Det är förmyndaren som har bevisbördan ifall det inte är på det viset. Att rätthandla med en 16-åring som har egen arbetsinkomst eller eget

²¹⁴ SOU 1988:40, s. 172.

hushåll, innebär alltså en hållbar grund för att det ingångna avtalet är giltigt. Denna princip aktualiseras dock främst vid kontantavtal. I rättsfallen ”persiennerna”, ”motorcykeln 1” och ”motorcykeln 2” ansåg domstolarna att trots att underåriga har egen arbetsinkomst kan de inte på egen hand ingå alla typer av rättshandlingar utan förmyndarens samtycke, såsom rättshandlingar där skuldsättning kan komma att ingå. Denna uppfattning överensstämmer med lagtexten, vilken stadgar att underåriga inte skall skuldsätta sig, oavsett om de har pengar som de själva kan råda över eller ej. Det framgår dock inte tydligt av rättsfallen om avtalet hade blivit giltigt, om förmyndaren på något sätt hade gett medkontrahenten en godtagbar anledning till att förutsätta samtycke till rättshandlingen. Inte heller framgår det av rättsfallet ”persiennerna”, att avtalet skulle ha blivit giltigt om det var fråga om någonting som var nödvändigt med hushållet. Däremot menar jag att det kan utläsas ur ovannämnda rättsfall att ett uttryckligt förmyndarsamtycke hade föranlett att avtalet hade blivit giltigt, trots att samtycke från överförmyndaren saknades. Underåriga med egen arbetsinkomst och/eller eget hushåll torde alltså ha större befogenhet att ingå avtal på egen hand när det är fråga om kreditavtal. Sammanfattningsvis kan det alltså vara en hållbar grund för att avtalet skall bli giltigt, om medkontrahenten åberopar att den underårige var över 16 år och hade egen inkomst och/eller eget hushåll.

7.5 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande kontantavtal?

En tydlig rättspraxis visar att underåriga kan företa kontantköp utan att det finns ett samtycke från förmyndaren, under förutsättning att rättshandlingen kan anses vara sedvanlig. Medkontrahentens goda tro skyddas i en sådan situation. Denna uppfattning kommer också till uttryck i ARN:s avgöranden, liksom i SOU 2004:112.²¹⁵ Trots att denna rättsuppfattning står i strid med gällande lag, anser jag att den är i linje med dagens konsumtionskultur och den betydelse unga har som konsumenter idag. Syftet med att begränsa underårigas rättshandlingsförmåga är att de skall skyddas från att företa ofördelaktiga rättshandlingar. När det handlar om ett kontantavtal, kan den underårige som mest förlösa de pengar denne har i sin hand och därmed begränsas förlusten. Det torde dock inte vara lika förödande för en familjs ekonomi, om en underårig av misstag företar en ofördelaktig rättshandling, som det hade för 80 år sedan. Visserligen har underåriga idag ganska stora medel att förfoga över, men det måste sättas i relation till de ekonomiska tillgångar konsumenterna i allmänhet har. Idag har hushållen större ekonomiska resurser, vilket innebär att följderna av underårigas ekonomiskt

²¹⁵ SOU 2004:112, s. 191.

ofördelaktiga rätthandlingar är begränsade. Barn har heller ingen försörjningsplikt, vilket innebär att ingen annan drabbas om barnet missbrukar sina pengar. Det är heller inte rimligt att försäljaren skall kräva legitimation av alla kunder för att säkerställa att ingen är underårig och att köpet kan gå tillbaka. Inte heller är det rimligt att försäljaren ständigt skall kontrollera om förmyndarens samtycke föreligger, när rättshandlingen företas med kontanta medel och är sedvanlig. Att den underåriga ingår ett avtal kontant är alltså en grund som medför att avtalet är giltigt och kan göras gällande mot den underåriga.

7.6 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande hyresavtal?

Karaktären av ett avtal om hyra av lös sak ligger i gränslandet mellan ett kontantavtal och ett kreditavtal. Det finns ingen vägledande rättspraxis när det gäller underårigas möjlighet att ingå ett avtal om hyra av lösa saker. I den undersökningen som gjordes avseende underårigas konsumentvanor, visades dock att många underåriga i praktiken tilläts att ingå avtal om hyra av lösa saker med ringa värde, till exempel en DVD-film. ARN:s avgöranden tyder också på att underåriga kan ingå hyresavtal, också när ett förmyndarsamtycke faktiskt inte föreligger, om värdet av det hyrda objektet är lågt, det vill säga omkring 300 kronor.

Huvudregeln i FB 9:1 stadgar att underåriga inte får ingå förbindelser som grundar sig på en rättshandling, till exempel köpeavtal, men däremot kan de ingå rättshandlingar som kan medföra skadeståndsskyldighet.²¹⁶ Underåriga får dock inte ingå avtal som kan innebära en ekonomisk risk. Att ingå ett hyresavtal, kan innebära att det hyrda objektet försvinner eller skadas och därmed föreligger en ekonomisk risk. Lagtexten stadgar nämligen att en underårig kan bli skadeståndsskyldig om denne inte fullgör de åtaganden som följer av avtalet, om det bakomliggande avtalet anses vara giltigt. Det bakomliggande avtalet kan normalt sett bli giltigt om den underåriga har förmyndarens samtycke, om den underåriga är över 16 år och har egen arbetsinkomst eller har eget hushåll. Hyresavtalet torde också kunna bli giltigt om medkontrahenten är i god tro avseende förmyndarens samtycke. Liksom i de situationer när den underåriga betalar med kontanta medel, kan medkontrahenten få uppfattningen att den underåriga har förmyndarens samtycke, om förmyndaren uppträder på ett sätt som gör att medkontrahenten får befogad anledning att anta att samtycke finns. Samtycket kan däremot inte grundas på att den underåriga har kontanta medel, eftersom hyreskostnaden inte motsvarar det faktiska belopp som den underåriga kan bli skyldig. Istället kan förmyndarens samtycke exempelvis grundas på att denne har tillåtit den underåriga att registreras som kund

²¹⁶ Se avsnitt 2.4.1.

i en filmuthyrningsbutik. Härigenom får förmyndaren anses ha gett sitt samtycke till att barnet i framtiden hyr filmer av butiken.

Jag anser att ett avtal om hyra av lösa saker innebär ungefär samma ekonomiska risker som när den underårige ingår ett kontantavtal. Vill den underårige exempelvis hyra en DVD-film, riskerar denne förvisso att bli skadeståndsskyldig, men beloppet som denne måste ersätta kan inte blir särskilt högt, eftersom värdet av en DVD-film är lågt. Kan den underårige köpa DVD-filmen med kontanta medel, torde denne också kunna hyra densamma. Det krävs naturligtvis att förmyndaren har uppträtt på ett sätt som ger medkontrahenten anledning att förutsätta samtycke. Om rättsfallet ”stövlarna” istället hade handlat om en underårige som hade hyrt ett par stövlar, tror jag att det skulle ha blivit giltigt, om medkontrahenten hade haft befogad anledning att anta att ett förmyndarsamtycke förelåg. Har den underårige däremot egen inkomst, torde dock denne kunna ingå hyresavtalet på egen hand, under förutsättning att det är sedvanligt. Underåriga torde alltså i viss utsträckning kunna ingå rättsligt bindande avtal om hyra av lösa saker på egen hand.

7.7 Kan underåriga i dagsläget ingå rättsligt bindande kreditavtal?

Ett kreditavtal kan i lagens mening vara av olika karaktär; till exempel en beställning av en vara för betalning i efterhand, avbetalningsköp med äganderättsförbehåll och naturligtvis regelrätta penninglån. Vissa typer av skuldsättning är naturligtvis farligare än andra. Hit hör bland annat skulder utan beloppsbegränsning, till exempel telefonabonnemang och skulder som löper med ränta. Att köpa något på avbetalning med äganderättsförbehåll, får anses vara mindre farligt. Att beställa någonting för att betala i efterhand, till exempel böcker eller en tidningsprenumeration får dock anses minst riskabelt.

7.7.1 Beställning av vara

När det gäller de minst riskabla kreditavtalen, såsom beställningar, finns endast rättsfallet ”persiennerna” att hänvisa till. HD:s dom i förutnämnda rättsfall ger uttryck för att ett beställningsavtal i sig inte medför att avtalet är ogiltigt, utan att det snarare är förmyndarens samtycke som avgör huruvida avtalet är giltigt eller ej. Denna uppfattning tycks också ARN hysa och nämnden har också i enstaka fall godkänt avtal av typen beställningar.²¹⁷ Kan beställningsavtal bli gällande mot den underårige om medkontrahenten åberopar god tro

²¹⁷ Till exempel: Dnr 2006-4934 (15-åring bokade hotellrum).

avseende förmyndarens samtycke, som medkontrahenten med fog kan göra när det gäller rättshandlingar som sker med kontanta medel?

Näringsidkare tycks ha uppfattningen att avtalet kan göras gällande om denne har försäkrat sig om, eller åtminstone försökt försäkra sig om, att förmyndarens samtycke föreligger. I praktiken kan det exempelvis gå till så att när den underårige beställer någonting, skall förmyndaren godkänna beställningen genom att skriva sin namnteckning på beställningsavtalet. Därmed anser många näringsidkare att avtalet är giltigt. I vissa fall behöver inte förmyndaren underteckna beställningen, om den underårige är över 16 år, vilket tyder på att näringsidkare har uppfattningen att de som är över 16 år får ingå avtal om beställning av varor.²¹⁸ Andra näringsidkare uppmanar den underårige i fråga att bekräfta att denne har förmyndarens tillstånd, alternativt låter den underårige underteckna ett komplicerat avtal som stadgar att denne har försäkrat sig om att förmyndaren har gett sitt tillstånd till avtalet.²¹⁹ Näringsidkaren utgår sedan från att förmyndaren har gett sitt tillstånd och att avtalet därmed är giltigt. Att låta den underårige bekräfta att förmyndarens samtycke finns, torde inte medföra att medkontrahenten med fog kan åberopa god tro avseende förmyndarens samtycke. I rättspraxis har som nämnts tidigare, framkommit att medkontrahentens goda tro endast är skyddsvärd om förmyndaren har uppträtt på ett sätt som gör att medkontrahenten får befogad anledning att anta att samtycke föreligger. Samma slutsats kan dras ur rättsfallen ”motorcykeln 1” och ”motorcykeln 2”. Som tidigare nämnts, är det oskäligt att den underårige kan bli bunden av ett avtal på grund av att denne ser vuxen ut eller uppträder myndigt. Däremot kan det faktum att förmyndaren har skrivit under avtalet, medföra att medkontrahenten har fått skälig anledning att utgå från att det finns ett förmyndarsamtycke. I kombination med det faktum att den underårige har egen arbetsinkomst, skulle sannolikt medföra att avtalet är giltigt, under förutsättning att det är sedvanligt.

Min uppfattning är att ett beställningsavtal inte nödvändigtvis behöver innebära större ekonomiska risker än ett kontantavtal. Som ovan har konstaterats är den beloppsgräns en underårige kan handla kontant för, utan förmyndarens uttryckliga samtycke, omkring 3000 kronor. Om en underårige istället beställer en vara som kostar 250 kronor, innebär det att den underårige spenderar 250 kronor. Visserligen kan dröjsmålsavgifter, inkassokostnader och kostnader för ansökan om betalningsföreläggande tillkomma, men dessa kostnader torde

²¹⁸ Detta villkor är standard på de flesta beställningskuponger av diverse varor till ringa värde.

²¹⁹ Att det kan gå till såhär framgick bland annat i Svt:s tv-program *Uppdrag granskning* den 8 maj 2007.

sammanlagt inte överstiga 3000 kronor. Därmed kan sägas att den ekonomiska risken inte behöver vara större än vid ett kontantavtal och på den grunden skulle en medkontrahent kunna hävda att beställningen borde bli giltig. Ett kreditavtal i form av en beställning har naturligtvis andra risker än rent ekonomiska, till exempel att den underårige riskerar att medkontrahenten ansöker om betalningsföreläggande. Det är förmodligen därför som lagstiftaren vill att inte bara förmyndaren skall samtycka till att låta den underårige ingå ett kreditavtal, utan också överförmyndaren. Den uppfattning som förordades i SOU 2004:112²²⁰ var emellertid att överförmyndarens samtycke inte behövs för beställning av småsaker. Det tyder på en attitydförändring mot beställningar och att rättshandlingen har blivit vanlig för underåriga. Om förmyndaren på något sätt har gett medkontrahenten befogad anledning att utgå från att det finns ett samtycke till beställningen, tror jag att beställningen, vid en eventuell tvist, skulle anses vara gällande mot den underårige.

Det finns alltså vissa grunder som näringsidkaren skulle kunna åberopa, förmodligen med framgång, vid en tvist om beställningsavtalets giltighet. En underårig som är över 16 år och har egen arbetsinkomst torde kunna ingå ett kreditavtal i form av en beställning av en sedvanlig vara med ringa värde. Denne har som bekant rätt att råda över sina egna medel och eftersom ett avtal om beställning av en vara är vanligt idag torde, som föreslagits i SOU 2004:112²²¹, inte överförmyndarens samtycke behövas.

7.7.2 Avbetalningsköp med äganderättsförbehåll

Köp på avbetalning med äganderättsförbehåll kan dock anses vara något mer riskabelt än beställningsavtal, eftersom den underårige binder upp sig under en längre tid och kanske inte kan förutse de ekonomiska konsekvenserna av avtalet. Det är svårt att bedöma huruvida en underårig idag hade blivit bunden av ett avbetalningsköp som skett utan förmyndarens uttryckliga samtycke. Den enda tänkbara gruppen av underåriga som skulle kunna vara aktuella är de som är minst 16 år och har egen arbetsinkomst. Dessa har som bekant rätt att råda över egna medel, vilket medkontrahenten kan hävda är en grund som medför att den underårige har rätt att ingå avtal utan förmyndarsamtycke. I rättsfallen ”motorcykeln 1” och ”motorcykeln 2 ” uppbar den underårige egen arbetsinkomst och domstolen hade troligtvis ogiltigförklarat avtalet med en gång, om det hade varit fråga om någon som inte hade egen arbetsinkomst. Detta eftersom kreditgivaren enligt lag skall kontrollera

²²⁰ SOU 2004:112, s.213-214.

²²¹ SOU 2004:112, s.213-214.

kredittagarens inkomst och ekonomi innan krediten beviljas.²²² Som tidigare nämnts²²³ kan ett köp avbetalning med äganderättsförbehåll jämföras med handpantstättning, vilket är en rättshandling som underåriga över 16 år med egen arbetsinkomst kan företa. De ekonomiska riskerna är enligt min uppfattning, inte större när det fråga om köp på avbetalning än vid handpantstättning. Ovannämnda rättsfall tyder dock på att det ändå krävs ett förmyndarsamtycke för att kunna ingå ett köp på avbetalning. Om medkontrahenten däremot hade haft godtagbar anledning att anta att förmyndarens samtycke förelåg, till exempel ett tyst samtycke, skulle möjligtvis rättshandlingen kunna bli gällande. Detta i kombination med att den underårige har egen arbetsinkomst, tror jag skulle medföra att ett köp på avbetalning hade blivit gällande mot den underårige. Det gäller förstås under förutsättning att egendomen anses vara sedvanlig.

7.7.3 Regelrätta kreditavtal och banklån

Regelrätta kreditavtal och upptagande av lån, torde underåriga inte kunna ingå på egen hand med laga verkan. För detta krävs förutom förmyndarens samtycke, också överförmyndarens. I rättsfallet "banklånet", ansågs dock låneavtalet giltigt trots att överförmyndarens samtycke saknades, men sannolikt på grund av att överförmyndaren hade godkänt banklånet om denne hade tillfrågats. I situationer där den underårige helt saknar förmyndarsamtycke, kan avtalet rimligen inte bli gällande. En kreditgivare är skyldig att följa god kreditgivningssed och det skulle sannolikt strida mot god kreditgivningssed att låta en underårig ingå ett kreditavtal. Det är emellertid inte uttryckligen stadgat att det strider mot god kreditgivningssed att låta en underårig ingå ett banklån. Anledningen till det kan vara att det redan finns lagstöd för att underåriga inte kan ingå avtal och i synnerhet inte ingå avtal om skuldsättning. Däremot strider det inte endast mot god kreditgivningssed, utan också mot KKrL, att inte kontrollera gäldenärens ekonomi och förmåga att betala tillbaka till lånet. Men om en underårig har fast anställning och god ekonomi, skulle inte denne kunna köpa kapitalvaror på kredit eller uppta ett banklån på egen hand? Näringsidkaren skulle kunna hävda att ett barns ålder inte alltid avgör om denne kan ingå ett avtal. Ett barns ålder är inte enbart en tillförlitlig indikator på i vilken mån han eller hon har tillräcklig ekonomisk kompetens för att förstå avtalsvillkor och konsekvenserna av detta. Barn är individer och det finns 17-åringar som har fast anställning och god ekonomi, samtidigt som det finns 18-åringar som inte har det. Ur det perspektivet kan 17-åringen anses mest lämpad för att ingå kreditavtalet. Enligt min mening, bör dock

²²² Se avsnitt 3.2.1.

²²³ Se avsnitt 4.2.2.

kompetensen bedömas på formella grunder såsom att den som rättshandlar är myndig, och inte genom en materiell prövning, det vill säga om den underårige i det enskilda fallet är tillräckligt erfaren och kunnig för att ingå ett kreditavtal.

Utgångspunkten för lagstiftning som rör barn skall vara att tillgodose barns intressen och rättigheter och inte de vuxnas. Uppstår en tvist mellan en näringsidkare och en underårige huruvida ett ingånget avtal skall bli gällande eller ej, bör alltså de aktuella lagreglerna betraktas ur ett barnperspektiv. Barnet, den svagare parten, skall få sina intressen tillgodosedda i första hand, även om näringsidkaren i det enskilda fallet lider stor ekonomisk skada. Detta resonemang torde också vara i enlighet med principen om barnets bästa. Även privata aktörer skall respektera principen om barnets bästa. Principen om barnets bästa kan visserligen motivera undantag från rättsreglerna, men kan näringsidkaren då använda sig av principen för att hävda att ett ingånget avtal skall bli gällande mot den underårige? Nej, principen om barnets bästa skall tolkas till fördel för barnet. När principen om barnets bästa motiverar undantag från en given rättsregel, skall det dessutom ske på ett sätt som tar sikte på barnets framtida förhållanden. Det är svårt att se hur ett ingånget kreditavtal som blir gällande mot den underårige kan leda till någonting positivt för dennes framtid.

Resonemanget leder in på frågan om barnets vilja att ingå ett kreditavtal skall tillmätas betydelse. Min uppfattning är att barn skall ha rätt att vara delaktiga i beslut som rör dem själva, men de skall inte få totalt inflytande genom att kunna ingå rättshandlingarna i sitt eget namn. Det måste alltså vara förmyndaren, ibland tillsammans med överförmyndaren, som skall besluta huruvida den underårige kan ingå ett avtal. Om barn skall tillåtas att ingå rättsligt bindande kreditavtal, måste de också kunna ta ansvar för följderna och ett sådant ansvar kan samhället inte förvänta sig att barn kan ta. Om ett barn således ingår ett kreditavtal, skall det finnas möjligheter att ändra sig, så att de negativa följderna inte fullbordas. Denna uppfattning kommer till uttryck inom andra samhällsområden, exempelvis när det gäller barns utbildning. Vissa barn missköter skolan, vilket leder till negativa konsekvenser i framtiden. Det är dock möjligt att komplettera dåliga studieresultat senare i livet, vilket medför att barnets ofördelaktiga val att missköta skolan inte är definitivt. Detsamma borde gälla för rättshandlingar, det vill säga att rättshandlingar ingångna i ungdomligt oförstånd kan återkallas.

7.8 Vilka grunder kan en teleoperatör åberopa för ett kreditavtal om mobiltelefoniabonnemang kan göras gällande mot den underårige?

Det har framgått i media att många underåriga har tillåtits att ingå avtal om mobiltelefoniabonnemang, vilket innebär att de i praktiken kan ingå sådana avtal. Det kan finnas många anledningar till att teleoperatörer låter underåriga ingå sådana avtal. Några vet inte om att motparten är underårig, andra är okunniga om att underåriga inte får ingå avtal på egen hand. Den mest troliga anledning är förmodligen att telefonbolagen vill maximera sin vinst genom att låta så många som möjligt ingå telefonabonnemang. Om en underårig på eget initiativ vill ingå ett avtal, tycks det som om många näringsidkare låter denna ingå avtalet. I normalfallet protesterar ingen mot avtalet och frågan om avtalets giltighet blir således inte aktuell. Skulle dock en förmyndare protestera mot ett enskilt avtal, vilket leder till att avtalet ogiltigförklaras, innebär det inte någon större förlust för näringsidkaren, eftersom merparten av de ingångna avtalen inte klandras. Näringsidkaren gör alltså stora vinster genom att låta underåriga ingå avtal. Denna företeelse kan dock leda till att avtal om mobiltelefoniabonnemang blir mer och mer accepterade i konsumentkulturen. Till sist kan det anses vara en vedertagen rättshandling för underåriga.

För att överhuvudtaget nå framgång i en framtida tvist om avtalets giltighet, torde enbart underåriga som är över 16 år och har egen arbetsinkomst komma på fråga som motpart, eftersom de kan råda över sin egen arbetsinkomst. Näringsidkaren har som tidigare nämnts ett visst ansvar att kontrollera kredittagarens ekonomi. Det är endast de medel som härrör från den underåriges arbete som den underårige får råda över. Om näringsidkaren har låtit en underårig som inte har tillräcklig inkomst för att betala de kommande räkningarna, ingå ett kreditavtal, torde näringsidkaren inte ha uppfyllt sitt ansvar som kreditgivare, vilket kan medföra att avtalet blir ogiltigt på den grunden.

Vid en eventuell tvist om avtalets giltighet, skulle näringsidkaren med framgång kunna åberopa det faktum att en underårig ingår ett avtal om mobiltelefoniabonnemang är en sedvanlig rättshandling. Barn som är 16 år och uppåt får normalt ingå avtal om olika slag och rättshandlingen, ett avtal om mobiltelefoniabonnemang, kan möjligtvis ha blivit en vanlig rättshandling för underåriga över 16 år. Vidare kan underåriga idag ingå avtal om dyra saker om det sker kontant. När det gäller kreditavtal, finns ingen rättspraxis som medger att sådana avtal kan ingås av den underårige med laga verkan. Men näringsidkaren skulle kunna argumentera för att kreditavtal numera borde anses vara sedvanliga och att underåriga i

praktiken i stor utsträckning kan ingå sådana. Vidare kan inte varan i sig, en mobiltelefon, anses vara osedvanlig. I dagens konsumentkultur har de flesta en mobiltelefon, även underåriga. Näringsidkaren skulle rent av kunna argumentera för att det är fråga om en objektivt sett nyttig vara genom att föra ett resonemang om att förmyndaren kan utöva sin vårdplikt mer effektivt om barnet har en mobiltelefon och att barnet kan känna sig tryggare om det har en mobiltelefon. Vidare har ARN inte ansett att mobiltelefoner är typiskt onyttiga varor och att ett avtal kan anses vara ogiltigt på den grunden. Att avtalet har tillfört den underåriga nytta, har som framgått i flera rättsfall bland annat "banklånet", varit avgörande för dess giltighet. När det gäller kriteriet varans pris, så måste näringsidkaren se till att varans pris inte är så högt att avtalet kan anses osedvanligt. Emedan det är fråga om ett kreditavtal, kan priset normalt sett inte bestämmas i förväg, eftersom det är beroende av samtalskostnaderna. Det blir med andra ord svårt för näringsidkaren att åberopa att priset är sedvanligt. Men näringsidkaren skulle kunna åberopa att abonnemangskostnaden är låg och att avtalet hade blivit giltigt om den underåriga hade ingått det som ett kontantavtal. Vidare kan näringsidkaren se till att det finns någon form av spärr, så att den underåriga som mest kan bli skyldigt ett visst belopp och därmed åberopa att den kostnaden inte är osedvanlig. På det sättet kan den underåriga som mest förslösa en viss summa varje månad. Därmed begränsas de ekonomiska riskerna av det ingångna avtalet. Om summan som barnet måste betala varje månad för abonnemangs- och samtalskostnader, motsvarar en summa som underåriga normalt sett får ingå kontantavtal om, torde den ekonomiska risken kunna jämföras med risken av att ingå ett kontantavtal. Och varför kan den underåriga då inte ingå ett kreditavtal som medför motsvarande risker?

Det kan dock inte vara tillräckligt att åberopa att rättshandlingen är sedvanlig, för rättsföljden att kreditavtalet är giltigt. Näringsidkaren måste också åberopa att det fanns anledning att anta att det fanns någon form av förmyndarsamtycke till rättshandlingen, även om den underåriga har egen arbetsinkomst eller eget hushåll. Det är nämligen den grunden som har varit avgörande i rättsfallen. Medkontrahenten torde inte kunna åberopa att han trodde att den underåriga var myndig, eller att denne agerat på ett sätt som gjort att medkontrahenten trodde att samtycke förelåg. God tro i det avseendet har inte ansetts vara skyddsvärt i rättspraxis. Medkontrahenten kan däremot åberopa god tro om förmyndaren har uppträtt på ett sätt som har givit medkontrahenten befogad anledning att anta att samtycke förelåg. Näringsidkaren kan naturligtvis inte åberopa det faktum att den underåriga har kontanter och därmed föreligger ett tyst samtycke. Det tysta samtycket kan dock komma till uttryck på andra sätt.

Förmyndaren kan till exempel tidigare ha tillåtit den underårige att ingå avtal av olika slag. Kanske hade den underårige tidigare ett telefonabonnemang i sin förmyndares namn. Det kan vara skäl nog att anta att förmyndaren har gett sitt samtycke. Näringsidkaren kan eventuellt också åberopa att förmyndaren inte har klagat i tid på att den underårige har ingått ett avtal och på så sätt blivit bunden av sin passivitet. Möjligheten att avtalet blir gällande om förmyndaren inte klandrar det i tid, har framkommit i rättsfallet ”motorcykeln 1”.

7.9 Kan inkassoåtgärder vidtas mot underåriga?

Inkassobolag är privata aktörer som agerar i sina uppdragsgivares intressen. De kan och bör inte åläggas alltför stränga krav hur deras utförande av olika uppdrag skall se ut. De har nämligen inte någon skyldighet att värna om underårigas intressen på samma sätt som samhället i egenskap av statliga myndigheter har, men skall naturligtvis respektera den lagstiftning som rör underåriga. Inkassoåtgärder skall vara enkla och effektiva, vilket innebär att inkassobolagen inte kan åläggas att undersöka huruvida uppdragsgivarens påstådda skuld är materiellt riktig. Skulle de åläggas en mer omfattande skyldighet att pröva varje krav materiellt skulle kostnaderna för inkassobolagens indrivningsåtgärder öka rejält samtidigt som verksamheten skulle bli mindre effektiv. Det skulle undergräva syftet med inkassoåtgärder, att vara enkla och effektiva.

Enligt god inkassosed skall inkassobolagen dock kontrollera om skulden är lagligen grundad eller ej. Enligt inkassolagens förarbeten är en fordran inte lagligen grundad, om gäldenären är underårig. Det torde innebära att inkassoåtgärder inte kan företas mot underåriga. Om en underårig trots allt erhåller inkassokrav, borde denne eller förmyndaren i första hand kontakta inkassobolaget och upplysa om att inkassokrav inte skall vidtas mot underåriga. I andra hand kan de vända sig till Sveriges inkassoförening för en etisk bedömning av förfarandet. Eventuellt kan inkassoföreningen ta upp förfarandet till prövning i Inkassonämnden.

Ibland kan förvisso avtalet ha ingåtts med förmyndarens uttryckliga samtycke och då finns förvisso en giltig skuld. Sveriges inkassoförening har gett uttryck för uppfattningen att avtalet kan vara lagligen grundat om det finns ett förmyndarsamtycke eller om avtalet har fullgjorts med medel som den underårige har rätt att råda över.²²⁴ Min uppfattning är att det ändå inte bör vara inkassobolagens uppgift att ta reda på om så är fallet, eftersom inkassoåtgärder mot

²²⁴ Se avsnitt 6.2.3.

underåriga uttryckligen strider mot lagtexten och mot god inkassosed. Istället bör bolagen vänta med inkassoåtgärder tills den underåriga har blivit myndig. Den underåriga kan i så fall bestrida avtalet vid den tidpunkten och hänvisa till att avtalet ingicks när denne var underårig och således saknade rättshandlingsförmåga. Det är sedan upp till borgenären eller inkassobolaget att få tvisten fastställd i domstol.

7.10 Kan kronofogdemyndigheten verkställa ett betalningsföreläggande mot en underårig?

I praktiken tillåts många underåriga att ingå avtal av olika slag. Så länge inte förmyndaren framför några invändningar mot avtalet, uppstår inte problemet om avtalet är giltigt, förrän den underåriga inte betalar.

Enligt SOU 2004:112²²⁵ bör kronofogdemyndigheten utreda huruvida det avtal som ligger bakom skuldsättningen är giltigt, när gäldenären är underårig. Enligt min uppfattning skulle syftet med den summariska processen, att vara effektiv och snabb, undergrävas om handläggarna på Kronofogdemyndigheten hade varit tvungna att kontrollera om varje ansökan var materiellt riktig. Däremot kan det inte vara särskilt omständligt att ta reda på om en gäldenär är underårig. Det avgörs snabbt genom kontrollera gäldenärens personnummer. Enligt huvudregeln i FB är avtal ingångna av underåriga ogiltiga. Svårigheten är dock, som ovan konstaterats, att underåriga faktiskt kan ingå giltiga avtal, både på egen hand och med förmyndarens samtycke. Det går därmed inte att besluta att varje ansökan om betalningsföreläggande mot en underårig skall anses vara ogiltig.

Min uppfattning är istället att det borde vara domstolens uppgift att avgöra huruvida avtalet är giltigt inom ramen för vanliga processregler. Kronofogdemyndigheten bör alltså automatiskt överlämna ansökan till TR:n när en ansökan om betalningsföreläggande mot en underårig kommer in till myndigheten. Kronofogdemyndigheten kan alltså inte utfärda ett betalningsföreläggande mot en underårig, men kan heller inte avslå ansökan. Att domstolen alltid skall bedöma huruvida ett avtal som ingåtts med en underårig är giltigt eller ej, kan naturligtvis ifrågasättas. Det kan vara omständligt och kostsamt för vardera part att behöva gå igenom en process. Det kan också leda till att den underåriges förmyndare betalar skulden för att slippa gå igenom processen. För att undvika detta, bör Kronofogdemyndigheten ta kontakt

²²⁵ SOU 2004:112, s. 200.

med kommunens överförmyndare, innan myndigheten hänvisar en ansökan om betalningsföreläggande till TR:n. Överförmyndaren kan bistå den underårige och förmyndaren med vägledning om hur de skall gå till väga. Om det bakomliggande avtalet är giltigt till följd av förmyndarsamtycke, kan överförmyndaren uppmana förmyndaren att se till att skulden betalas. I annat fall kan överförmyndaren uppmana förmyndaren och den underårige, att avvakta tills näringsidkaren väljer att fullfölja sitt krav i domstol. Att Kronofogdemyndigheten inte kan utfärda betalningsföreläggande och att endast en domstolsprocess kan avgöra huruvida ett krav mot en underårig är riktigt, kan medföra att näringsidkaren struntar i att fastställa kravet genom en domstolsprocess, i synnerhet om tvisten avser ett lågt belopp. Näringsidkaren får i så fall sig en tankeställare och inser att han eller hon måste ”stå sitt kast”.

Det kan tyckas orättvist att näringsidkarens enda möjlighet att fastställa sitt (ibland giltiga) krav mot en underårige, är att stämma den underårige inför domstol. Men näringsidkaren borde själv ta ansvar för att kontrollera motpartens ålder eller om samtycke från förmyndaren och överförmyndaren föreligger. Försummar näringsidkaren sina plikter, får denne stå för följderna. Tanken bakom konsumentbegreppet är att rättsligt skydda den svagare parten, konsumenten, i förhållande till den starkare parten, näringsidkaren. Om konsumenten dessutom är ett barn är denne en extra svag konsument. Syftet med att inte tillåta att underåriga ingår rättshandlingar på egen hand, är att den underårige skall skyddas mot följderna av ekonomiskt ofördelaktiga avtal. Att ett avtal blir gällande mot den underårige, kan få förödande konsekvenser för dennes ekonomi och är inte en bra start på vuxenlivet. Att avtalet mot näringsidkaren inte kan göras gällande, innebär i de flesta fall, inte en ekonomisk förlust som denne inte har råd med.

8. Sammanfattande slutsatser

Huvudregeln är att underåriga inte kan ingå avtal på egen hand. Lagen anger dock vissa undantag såsom när den underårige har förmyndarens samtycke. Enligt rättspraxis kan dock avtal som den underårige har ingått bli gällande mot denne, trots att något förmyndarsamtycke faktiskt inte föreligger. Så kan bli fallet om den underåriges medkontrahent har fått uppfattningen att förmyndaren har agerat på ett sätt som innebär att samtycke föreligger. Det finns alltså ett godtrosskydd för medkontrahenten i svensk rätt. Detta gäller framförallt i kontantavtal. Det kan därmed anses utrett att underåriga kan ingå kontantavtal. En grundläggande förutsättning är dock att avtalet är sedvanligt, det vill säga att rättshandlingen

normalt kan företas av den underårige i konsumentkulturen och att egendomen varom avtalet är ingått, är av sedvanlig karaktär och har ett sedvanligt pris.

Det finns för närvarande ingen rättspraxis, förutom avgöranden från ARN, som rör andra konsumentavtal än kontantavtal och där domstolen har ansett att avtalet skall bli gällande mot den underårige. Däremot finns omständigheter som talar för att avtalet skulle kunna bli giltigt. Det kan vara om den underårige har egna medel att betala med och om de ekonomiska riskerna är begränsade.

När det gäller just kreditavtal avseende mobiltelefonabonnemang, finns flera rimliga grunder som teleoperatören med fog skulle kunna åberopa för att avtalet skall anses vara gällande. Den viktigaste grunden torde vara att näringsidkaren hade en godtagbar anledning att förutsätta att förmyndarens samtycke förelåg. Den grunden har varit avgörande i de rättsfall som har berört avtal där skuldsättning kan komma ifråga.

Att låta barn ingå avtal torde inte enbart strida mot lagen, utan också mot principen om barnets bästa. Barn har generellt sett inte tillräcklig ekonomisk utbildning för att förstå innebörden av ett kreditavtal. Visst finns det undantag, men gränsen måste dras någonstans och det kan inte anses vara oskäligt att låta barnet vänta med att ingå ett avtal förrän det blivit myndigt. Det är inte en bra början på vuxenlivet, varken för barnet i fråga eller för samhället, att starta med ekonomiska skulder. Om man låter barn ingå avtal med laga verkan, tar man dessutom ifrån barnen rätten att vara barn och leva utan att tänka på ekonomiska bekymmer. En annan aspekt är att barn ofta får pengar för att lära sig hantera dessa och då ingår att barn kan misslyckas. Rättshandlingar som barn har ingått borde alltså kunna återgå.

Det finns dock vissa skäl för att låta underåriga vara med och rättshandla på egen hand. Det finns dels praktiska behov, till exempel när den underårige inte är tillsammans med sin förmyndare. Dels kan det vara bra för samhället att underåriga klarar av grundläggande, ekonomiska rättshandlingar, så att dessa inte är totalt okunniga när de blir myndiga. Från en samhällelig synvinkel är det viktigt att barn, när de är tillräckligt gamla för att förvärvsarbeta, kan försörja sig själva och inte leva på föräldrarnas tillgångar. Därför är det bra att underåriga kan råda över sin egen arbetsförtjänst och ingå vissa avtal på egen hand.

Barn kan alltså ingå flera typer av avtal på egen hand, men inte med fullständig laga verkan.

Inkassobolag kan inte vidta åtgärder mot underåriga, även om det bakomliggande avtalet är giltigt, eftersom det strider mot god inkassosed. Kronofogdemyndigheten torde inte heller kunna verkställa en ansökan om betalningsföreläggande mot en underårig. Myndigheten skall endast kontrollera om gäldenären är underårig, men behöver inte utreda huruvida det bakomliggande avtalet är giltigt. Det är istället domstolens uppgift. Naturligtvis finns vissa nackdelar med ett sådant förfarande, såsom att processen inte kommer att genomföras på grund av den tidsåtgång och den kostnad detta fordrar, inte står i relation till fastställandet av kravet. Förmodligen leder det till att näringsidkaren inser att denne inte bör kräva den underåriga på skulden. Om inte, leder det till en domstolprocess vars dom kan ha prejudikatvärde för framtida tvister. Det är nämligen av stor vikt att det kommer fler avgöranden i Sverige avseende underårigas rättshandlingsförmåga. Som lagstiftningen ser ut idag, är den enligt min mening föråldrad och inte anpassad till dagens konsumentkultur. Rättsreglernas främsta svaghet, är dock att ingen vet vad som faktiskt gäller, vare sig underåriga eller näringsidkare. Det bör alltså framgå uttryckligen av lagen under vilka förutsättningar underåriga kan ingå bindande avtal i egenskap av konsument, och hur dessa kan göras gällande. Allra viktigast är dock att det läggs stor vikt vid barnperspektivet när lagstiftning som rör barn tillämpas. Lagstiftningen skall alltså ses i ljuset av att barn är svaga aktörer på marknaden och inte kan förstå och ta ansvar för konsekvenserna av deras handlande i lika stor utsträckning som vuxna konsumenter.

Källförteckning

Litteratur m.m

Adlercreutz, Axel

- Lärobok i allmän avtalsrätt, elfte upplagan, Norstedts juridik AB, elfte upplagan, Lund 2000
- Avtalsrätt I, Studentlitteratur, tolfte upplagan, Lund 2002

Edström, Mikael

- Preventor Inkassohandbok, Preventor svenska AB, Team Offset AB, Malmö 1995

Ekelöf, Göran och Sverne Tor

- Barnets bästa, om föräldrars rätt och samhällets ansvar, Norstedts juridik AB, fjärde upplagan, Stockholm 1999

Eriksson, Anders och Lambertz, Göran

- Konsumentkrediter, Kommentar till 1992 års konsumentkreditlag, Norstedts Tryckeri, Stockholm, 1993

Gabrielsson, Ingela

- Så mycket får svenska barn i veckopeng och månadspeng, Synovate Temo för Nordea, 2006

Hansen, Flemming och Halling, Jens samt Nielsen, Jens-Carsten

- The Economic Power of Children, publicerad i Olsen, Lena (redaktör), Barns makt, Iustus förlag AB, Uppsala 2004

Häggman, Bertil och Boström, John samt Linders, Jan

- Betalningsföreläggande och handräckning, En kommentar, Norstedts Juridik AB, sjätte upplagan, 2006

Lyng Andersen, Lennart och Iversen, Bent samt Nørgaard, Jørgen,

- Umyndiges Formue, Jurist og Økonomforbundets forlag, København 1988

Nial, Håkan

- Omyndigskydd och godtrosskydd publicerad i Festskrift tillägnad Nils Stjernberg, Kungliga Boktryckeriet P.A Norstedt & Söner, Stockholm 1940

Nielsen, Linda och Rasmussen, Vorstrup samt Taksøe-Jensen, Jesper,

- Familieretten, upplaga 2, GodJura A/S København 1997

Näsman, Elisabeth

- Barn, barndom och barns rätt, publicerad i Olsen, Lena (redaktör), Barns makt, Iustus förlag AB, Uppsala 2004

Näsman, Elisabeth och von Gerber Christina

- Räkna med oss, Vi i 5:an berättar om pengar, Unitryck, Linköpings universitet 2001

- Mina Pengar! Får små barn handla själva?, Unitryck, Linköpings universitet 2001
- Typ pank! Från 5:an till 9.an, Unitryck, Linköpings universitet 2001

Olsen, Lena

- Konsumentskyddets former, Iustus förlag AB, Uppsala 1995
- Barns Makt, Iustus förlag AB, Uppsala 2004
- Barn och Rätt, Iustus förlag AB, Uppsala 2004
- Barnet, Marknadsföringen och Rätten, Iustus förlag AB, Uppsala 2004

Samuel, Ulla

- Tonåringar och deras pengar, Institutet för privatekonomi Swedbank, Stockholm 2003
- Veckopengen, Institutet för privatekonomi Swedbank, Stockholm 2006

Singer, Anna

- Föräldraskap i rättslig belysning, Iustus förlag AB, Uppsala 2000

Schiratzki, Johanna

- Barnrättens grunder, Studentlitteratur, Lund 2002

Walín, Gösta och Vängby, Staffan

- Föräldraskap del I, Norstedts Juridik AB, Göteborg 2003

Westman, Per

- Förmyndarskap, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005

Offentligt tryck

SOU

1987:7 Barnens rätt

1988:40 Föräldrar som förmyndare

1997:116 Barnets bästa i främsta rummet.

2004:112 Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna, del 1 och del 2

Svenska förarbeten

NJA Avd II 1924 from s. 312 - Förarbete till tidigare lagstiftning om omyndiga

Prop. 1974:42 - Inkassolag

Prop. 1989/90:85 - Lag om betalningsföreläggande och handräckning

1989/90: JuU31 – Motioner väckta med anledning av prop. 1989/90:85

Prop. 1993/94:251 - Förmyndarskapslagen

Prop. 1996/97:124 – Socialtjänstlagen

Prop. 1991/92:83 – Konsumentkreditlagen

Danska förarbeten

Ugeskrift for Retsvæsen, Avdelning B, 1945

Rättspraxis

HD

NJA 1964 s.139

HovR

RH 1988:84

Dansk rättspraxis

U 1928 s 615 Ø

U 1932 s 833 Ø

U 1952 s 903 Ø

U 1962 s 214 V

U 1976 s 65 H

ARN (i uppsatsen nämnda avgöranden)

ARN 1979-R5745 (Londonresa)

ARN 1983-R2377 (dataspel)

ARN 1984-R5852 (papegojor)

ARN 1985-R5337 (legosoldat)

ARN 1988-R1611 (skateboard)

ARN 1989-R61263 (cykel)

ARN 1991-R3277 (jacka)

ARN 1996-2699 (hyra av dataspel)

ARN 1999-2281 (Playstation)

ARN 2003-7431 (skolresa)

ARN 2003-7431 (mobiltelefon)

ARN 2003-8266 (kängor)

ARN 2003-6147 (hyra av moped)

ARN 2004-3677 (glasögon)

ARN 2004-7222 (datortillbehör)

ARN 2004-8335 (piercing)

ARN 2005-1725 (jeans)

ARN 2006-2758 (habbomynt)

ARN 2006-4934 (hotellrum)

Periodiskt tryck

Adler Liedström, Lena, Rikskronofogden vill ändra lagen, Göteborgsposten, 2007-02-02

Övriga källor

Internetmaterial

www.arn.se

<http://www.arn.se/templates/Page.aspx?id=55>

http://www.arn.se/praxis_referatiurval/

www.kronofogden.se

<http://www.kronofogden.se/kfmnyheterpressrum/nyheter/2007/nyheter2007/20070403minderarigaskuldsattsochs tartarvuxenlivetkronofogdensregister.5.61589f801118cb2b7b280003631.html>

www.soi.se

<http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/Uttalanden/Inkassokrav/#8>

<http://www.svenska-inkassoforeningen.se/>

<http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/>

<http://www.svenska-inkassoforeningen.se/Inkassonamnden/Uttalanden/Inkassokrav/#8>

http://www.svenska-inkassoforeningen.se/doc/utt33_01.pdf

http://www.datainspektionen.se/pdf/allmanna_rad/inkasso.pdf

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Överförmyndare>

http://www.umu.se/humfak/kansliet/alex_peder_docforel.html

<http://www.domstol.dk/om/organisation/Pages/Landsretter.aspx>

Muntliga källor

Intervju med handläggare Christina Johansson på enheten för betalningsföreläggande hos Kronofogdemyndigheten i Linköping , tisdagen den 17 april 2007 kl 11.00

Informationschef Torsten Palm, ARN, Stockholm

Tv-program

Uppdrag granskning, Svt, 8 maj 2007 kl 20.00